

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI
KATEDRA HISTORIE

**PATRON A KLINET: WOLFGANG HANIBAL SCHRATTENBACH U
PAPEŽSKÉHO DVORA.
ITALSKÁ KORESPONDENCE WOLFGANGA HANIBALA SCHRATTENBACHA
Z LET 1714—1719.**

Michaela Vránová

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2014

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

Michaela Vránová

**Děkuji paní docentce Radmile Pavlíčkové, vedoucí této bakalářské diplomové práce, za
ochotu, trpělivost a pomoc, kterou mi při psaní poskytovala.**

OBSAH

ÚVOD	5
1. Wolfgang Hanibal Schrattenbach – církevní hodnostář a diplomat?	10
1.1 <i>Cesta k biskupskému stolci</i>	10
1.2 <i>Vyslancem na papežském dvoře</i>	12
1.3 <i>Wolfgang Hanibal Schrattenbach neapolským vícekrálem</i>	16
1.4 <i>Schrattenbachův návrat do diecéze</i>	17
2. Profil raněnovověkého vyslance	20
3. Patron a klient: Wolfgang Hanibal Schrattenbach u papežského dvora	24
3.1 <i>Klientelismus – obecné vymezení</i>	24
3.2 <i>Wolfgang Schrattenbach v roli patrona</i>	27
3.2.1 <i>Praxe půjček uvnitř klientských vztahů</i>	28
3.2.2 <i>Další Schrattenbachovy výdaje</i>	32
3.2.3 <i>Pod Schrattenbachovými křídly</i>	33
4. Formální stránka korespondence	42
4. 1. <i>Stylistické znaky dopisů</i>	42
4. 2. <i>Jazyk klientelismu</i>	44
ZÁVĚR	47
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	49
RESUMÉ	52

ÚVOD

Na počátku této bakalářské práce nestála myšlenka, ale pramen. Velmi dobře zachovaný a přehledně uspořádaný fond Arcibiskupství Olomouc, uložený v olomoucké pobočce Zemského archivu Opava¹, totiž umožňuje systematické bádání, díky němuž mohou být doposud známé osudy olomoucké diecéze a jejich představitelů rozšířeny či představeny z jiné perspektivy. Tímto směrem se ubírá i mé studium, jehož pramennou základnou je korespondence olomouckého biskupa Wolfganga Hanibala Schrattenbacha uložená ve zmíněném fondu. Jedná se o příchozí italsky psanou korespondenci, která byla Wolfgangovi Schrattenbachovi doručena v rozmezí let 1714 až 1719, a která rámuje jeho pobyt v Římě coby císařského vyslance na papežském dvoře.² Tato korespondence obsahuje přes 50 dopisů, z nichž je valná většina originálního původu, a je doplněna zhruba deseti Schrattenbachovými koncepty. Autoři těchto dopisů jsou různého sociálního postavení, avšak společná jim je jejich závislá pozice, ve které se vůči Wolfgangovi Schrattenbachovi ocitali. Ukázalo se totiž, že studovaná korespondence je ideálním pramenem pro zachycení klientských vztahů, které Wolfgang Schrattenbach během svého diplomatického postu v Římě vytvářel, a to ze své pozice patrona, nikoli klienta. Záměrem této bakalářské práce je tedy zachytit tyto Schrattenbachovy klientské sítě a popsat, na jakých principech byly utvářeny a co bylo jejich součástí. Na Wolfganga Schrattenbacha tedy nebude primárně nahlíženo jako na olomouckého biskupa, ale jako na císařského diplomata, jemuž právě toto diplomatické posláání umožnilo vytváření klientských sítí uvnitř „italského“ ovzduší.

Kromě samotného faktu, že fond Arcibiskupství Olomouc skýtá prostor pro soustavné studium, je zde i skutečnost ne příliš velkého poznání o období Schrattenbachova života, které jako vyslanec strávil v Římě. Mým cílem sice není pojednání o tom, co bylo přesným

¹ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc NAD 1694, 1144—1980.

² Konkrétně se jedná o tyto inventární jednotky: Zemský archiv Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc 1144-1961, DÍL II. (NELISTINNÁ ČÁST), SV. 1. (dále jen ZAO, pob. Olomouc, fond AO), kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28; ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1445, inv. č. 3297, sign. SH 42.

důvodem jeho diplomatické mise (protože ten není doposud jasný), avšak i studium zabývající se „pouhými“ neformálními vztahy, které vznikaly mimo institucionální rámec společnosti, může přispět k utváření Schrattenbachova obrazu. Ten totiž dozajista ještě nedošel své finální podoby, a tak výzkum o tomto olomouckém biskupovi poskytuje prostor pro badatelskou realizaci.³ Úvodní teoretická pasáž této práce se tedy bude snažit vykreslit stěžejní body Schrattenbachova života a nabídne taktéž určité východisko k tomu, jak nenahlížet na Schrattenbacha pouze jako na olomouckého biskupa. Vedle toho se teoretická část také pokusí stylizovat Schrattenbacha do úlohy raněnovověkého vyslance, která mu byla díky císařskému nařízení vlastní po celých pět let, a která se stala nedílnou součástí jeho života. Po tomto teoretickém úvodu již nastane čas pro otázku samotných klientských sítí, v níž bude představena jejich každodenní realita, a to jednak v podobě půjček, které Schrattenbach svým klientům poskytoval, ale také v podobě obecně přijímané ochrany, která je pro vztah mezi patronem a klientem klíčová. Jelikož ale korespondence neskrývá pouze poklad v podobě věcného obsahu, bude věnována krátká pozornost taktéž formě a jazyku zkoumané korespondence.

I samotné bádání na poli klientelismu se tváří jako velmi dobrá otázka, která se nebrání (ba ho naopak vyžaduje) podrobnějšímu studiu, k němuž má v rukou klíč ve většině případů obsáhlá písemná pozůstalost daného jedince, který se stal součástí klientských vztahů, a to ať už na straně patrona nebo klienta.⁴ Tato tematika je již po několik desetiletí součástí bádání o raném novověku⁵ a předkládá jak studie, které se snaží podchytit vývoj klientelismu napříč časem, tak studie zabývající se dílčími otázkami tohoto fenoménu. Kniha s názvem *Clientelism, Interests and Democratic Representation* je stejně jako článek *The historical development of Political Clientelism* příkladem studií, které pracují s klientelismem jako

³ K historiografii zabývající se Wolfgangem Hanibalem Schrattenbaachem se vyjadřuje následující kapitola.

⁴ MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500—1700)*(dále jen *Svět české aristokracie*). Praha: NLN, 2004, s. 659.

⁵ PARMA, Tomáš: *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*. Brno: Matice moravská, 2011, s. 199.

s dynamicky se vyvíjejícím mechanismem, který je vysledovatelný napříč všemi historickými obdobími.⁶ Vedle těchto rámcových studií se ale můžeme s klientelismem seznámit i skrze studie, které si nekladou za cíl postihnout klientelismus v celé jeho šíři, ale spíše nastínit jeho problematiku v časově vymezeném období. V souvislosti s tímto přístupem bych chtěla zmínit *Klientelu* Antoniho Maćzaka, ve které je nastíněn teoretický základ klientelismu, který je dále aplikován na příkladu Polska, Anglie, Francie a Španělska.⁷ Na klientelismus ale musí být nahlíženo z perspektivy interdisciplinárního přístupu. Proto také při vymezení klientelismu jako určitého sociálního jevu nesmí být opomenuto dílo Wolfganga Reinharda, *Freunde und Kreaturen*, které je základním teoretickým východiskem této bakalářské práce při definování vztahu mezi patronem a klientem.⁸

Ovšem ani česká historiografie nezůstává v bádání o klientských vztazích pozadu. Nemá podobu monumentálních děl, ale spíše menších případových studií zaměřených na šlechtu českých zemí, či kapitol, které se téma klientelismu snaží zobecnit. Jmenujme tedy Václava Bůžka a Petra Maťu jako nosné pilíře tohoto badatelského okruhu,⁹ kteří se věnují taktéž tématu „dobrého přátelství“, které je klientelismu velmi blízké. Podstata tohoto „dobrého přátelství“ je nastíněna níže, zde bych ale chtěla podotknout, že vzhledem k obsahové blízkosti vztahu mezi patronem a klientem a mezi dobrými přáteli, mi slouží

⁶ PIATTONI, Simona (ed.): *Clientelism, Interests and Democratic Representation. The european experience in historical and comparative perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 240 s; KETERING, Sharon: *The historical devolopment of Political Clientelism*. The Journal of Interdisciplinary History. [online]. [cit. 26. 4. 2014.]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/203895>.

⁷ MAĆZAK, Antoni: *Klientela. Nieformalne systémy władzy w Polsce i Europie XVI—XVIII w.* 2. wydanie. Warszawa: Semper, 2000, 355 s.

⁸ REINHARD, Wolfgang: *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen Römische Oligarchie um 1600* (dále jen *Freunde und Kreaturen*). München: Verlag Ernst Vögel, 1979, 80 s.

⁹ BŮŽEK, Václav: *Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století*. In: VOREL, Petr (usp.): *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8—9. 9. 1993 v Pardubicích*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích a Historický klub – pobočka Pardubice, 1995, s. 213-225; Tentýž: „Svatý Jiří za humny jest“. (*Úvěr v myšlení rytířských klientů předbělohorské doby*). *Studia comeniana et historica*, roč. 29, č. 62, 2002, s. 34-45; Tentýž: *Dvořané, úředníci, služebníci a klienti*. In: BŮŽEK, Václav—HRDLIČKA, Josef a kol.: *Dvory velmožů s erbem růže*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 62-70; Tentýž: *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí. (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách)*. In: *Opera historica 3. Sborník katedry historie. Život na dvoře a rezidenčních městech posledních Rožmberků*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU, 1993, s. 287-314; MAŤA, Petr: *Patroni a klienti*. In: Tentýž: *Svět české aristokracie (1500—1700)*. Praha: NLN, 2004, s. 657-678.

studie zabývající se „dobrým přátelstvím“ jako metodologická pomůcka, a to především při analýze obsahu vztahu mezi Wolfgangem Schrattenbnachem a jeho klienty.¹⁰ Tematicky velmi blízké je této bakalářské práci dílo Tomáše parmy *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii*, v němž jsou mimo jiné řešeny klientské vztahy olomouckého biskupa Františka Dietrichsteina.¹¹ Tyto klientské vztahy jsou z velké části představeny prostřednictvím Dietrichsteinových agentů u římské kurie, kteří tvořili velmi důležitou součást jeho klientely. Tato bakalářská práce sice nepracuje s postavami agentů, i přes to je ale tato práce Tomáše Parmy metodologicky i obsahově velmi výživným podkladem mého studia.

Základním postupem při studiu tohoto tématu byla přirozeně analýza pramenného materiálu, která mi v první řadě umožnila pochopit Schrattenbachovu pozici v těchto klientských sítích a poskytla odpověď na otázku, jak tyto sítě vlastně fungovaly. Poté už tedy bylo možné stanovit, z jakého důvodu byli Schrattenbachovi klienti pod jeho patronátem, a co pro ně tento jeho patronát reálně znamenal. Při interpretaci jsem se snažila podat ucelený obraz Schrattenbachových klientských sítí, které během svého pobytu v Římě navázal, a snažila jsem se vyhnout přílišné popisnosti. K té totiž mohly svádět konkrétní problémy, o kterých v dopisech pojednávali Schrattenbachovi klienti, avšak já jsem usilovala o to, aby byly tyto konkrétní případy použity pro pouhé dokreslení obecně nastíněné teze. Mým záměrem nebylo (i když to ale bylo přes množství objevujících se jmen v korespondenci možné) použít tyto Schrattenbachovy klientské vztahy k vytvoření určité mikropolitiky, jíž byl Schrattenbach součástí. Nemyslím si totiž, že by byl její vzniklý obraz kvalitní, pokud by byl zpracován pouze na základě pramenů uložených v českých archivech. Takto ze široka

¹⁰ K „dobrému přátelství“ BŮŽEK, Václav: „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku. ČČH, roč. 100, č. 2, 2002, s. 229-264; Tentýž: „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby. In: Porta bohemica. Sborník historických prací. 1. Litoměřice: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2001, s. 27-42; MAŤA, Petr: „Páni a přátelé“. In: Tentýž: Svět české aristokracie (1500—1700). Praha: NLN, 2004, s. 641-656;

¹¹ PARMA, Tomáš: *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*. Brno: Matice moravská, 2011, 635 s.

pojatý výzkum by sice přesahoval možnosti této práce, jistě by ale neměl být při případném dalším bádání opomenut.

1. Wolfgang Hanibal Schrattenbach – církevní hodnostář a diplomat?

Tato kapitola si dala za cíl představit život hlavní postavy této bakalářské práce. Z velké části je vystavena na díle Rudolfa Zuberu, *Osudy moravské církve v 18. století*, neboť právě ona obsahuje nejvíce komplexních informací o životě tohoto olomouckého biskupa. Biografické medailonky, pojednávající o životě Wolfganga Hannibala Schrattenbacha, můžeme dále nalézt v díle Erwina Gatze, Constantina von Wurzbacha nebo Josefa Matzkeho.¹² S Wolfgangem Schrattenbachem se můžeme rovněž setkat ve studiích zabývajících se operní hudbou, jejich přehled je uveden níže.

1.1 Cesta k biskupskému stolci

V roce, kdy Wolfgang Hanibal Schrattenbach nastoupil na olomoucký biskupský stolec, uplynulo už celých 51 let od dob jeho narození. Narodil se totiž 11. září 1660 jako dítě Jana Baltazara hraběte ze Schrattenbachu a jeho manželky Anny Elizabeth, rozené hraběnky z Wagensbergu, na zámku Lemberg ve Štýrsku.¹³ Protože členové rodu Schrattenbachů neoplývali přílišným bohatstvím, odcházeli často do církevní služby. Po stopách této církevní služby se vydal i prvorozený syn Jana a Anny, Wolfgang Schrattenbach. Nejsme si jistí, kde přesně započal svá studia, zda u jezuitů ve Štýrském Hradci či u benediktýnů v Salcburku, víme ale jistě, že léta 1677 odešel do Říma za studiem práv a teologie, které úspěšně dokončil s titulem doktora filozofie a magistra teologie. V roce 1682 se dočkal kanonikátu v Olomouci

¹² GATZ, Erwin von: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: Ein biographisches Lexikon*. Berlin: Duncker&Humblot, 1990, 911 s.; MATZKE, Josef: *Die Olmützer Fürstbischöfe*. Königstein—Tausen: Sudetendeutschen Priesterwerk, 1974, 80 s.; WURZBACH, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich: Enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*. 35. Teil. Wien: K. k. hof-Staats Druckerei, 1876, 372 s.; ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. Století*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987, 292 s. O W. H. Schrattenbachovi také v: RICHTER, Franciscus Xaver: *Augustini olomucensis episcoporum olomucensium series, Quam recensuit, continuavit, notisque historicochronologicis illustravit*. Olomucii: Aloys Skarnitzi, 1813, 306 s.

¹³ MATZKE, J.: *Die Olmützer Fürstbischöfe*, s. 63.

a v Salcburku, který byl ještě téhož roku následován jeho nižším svěcením.¹⁴ Další postup zaznamenal Wolfgang Schrattenbach roku 1688, ve kterém přijal další svěcení a stal se presbyterátem. Z počátku pracoval jako právník v konzistoři a postupně se stal i jejím prezidentem. Stoupal dále, až byl zvolen dómským děkanem v Salcburku (1699), díky čemuž také v roce 1703 odmítl biskupský post v Sekavě, a to z prostého důvodu jeho sympatií ke kulturnímu Salcburku.¹⁵

Další kariérní postup Wolfganga Schrattenbacha ale na sebe nechal pár let čekat. Jistě jednou z nejdůležitějších událostí ve Schrattenbachově životě bylo jeho zvolení olomouckým biskupem. Stalo se tak 15. září 1711 jednohlasnou volbou. Wolfgang Schrattenbach ale nebyl tím horkým adeptem na post olomouckého biskupa. První skrutinium se totiž konalo již 13. září a z císařské strany zde byla velká snaha o prosazení bratra předchozího olomouckého biskupa Karla Lotrinského, o prosazení Františka Antonína. I přes všemožné snahy císařovny Eleonory dali kanovníci při první volbě jasně najevo, že se jim František Antonín jako nový olomoucký biskup nezamlouvá. To ale neznamená, že byli ve své volbě jednotní. Část kanovníků totiž stála za děkanem Orlíkem, část za Wolfgangem Schrattenbachem. Poté, co císařští komisaři uznali kandidaturu Františka Antonína za marnou, naléhali po zvolení Wolfganga Schrattenbacha, a tak se také stalo.¹⁶

Jeho zvolení pro něj bylo dozajista určitým překvapením, ale hned 18. září odjel pohotově do Salcburku, odkud mohl lépe uspišit informační proces v Římě a také se pokusit zvrátit nelibost, v kterou upadl u císařovny svojí volbou. Ta Schrattenbacha opravdu nepřijala s nadšením a dokonce varovala papeže, aby si dobře rozmyslel, zda Schrattenbachovu volbu olomouckým biskupem schválí. Podíleli se na tom nepochybně i Karel a Antonín František Lotrinští, kteří se velmi snažili zmařit Schrattenbachův informační proces přijímání. Touto

¹⁴ Informace o olomouckém a salcburském kanonikátu je převzata ze ZUBER, R.: *Osudy moravské církve*, s. 106. I přes to, že zde Zuber odkazuje na archiv AO, dodávám, že informace o roku kdy byl získán kanonikát, se může lišit, viz: WURZBACH, C. von: *c. d.*, s. 270-271.

¹⁵ ZUBER, J.: *c. d.*, s. 106.

¹⁶ Tamtéž, s. 105.

situaci pochopitelně nebyla nadšena kapitula, která vyslala do Vídně a následně také do Říma svého vyjednavče, kterému se podařilo dosáhnout Schrattenbachova přijetí jak ve Vídni, tak v Římě. Sám Schrattenbach také nenechal věci náhodě a poté co se římským císařem stal Karel VI., podařilo se mu získat jeho přízeň, a to díky své ochotě převzít na sebe dluhy po předchozím olomouckém biskupovi a uhradit na své náklady nějakou z diplomatických cest, které dvůr vedl. Úplného smíření mezi Schrattenbachem a císařským dvorem bylo dosaženo na počátku roku 1712, kdy císař vyslal k papeži žádost, aby byla Wolfgangovi Schrattenbachovi udělena kardinálská hodnost. K jeho jmenování kardinálem došlo 18. srpna 1712 ve Vídni, kde mu císař předal červený biret a jako sídelní kostel mu byl přidělen kostel Sv. Marcela. Toto jmenování kardinálem bylo z papežské strany doprovázeno hned dvěma diplomatickými úkoly, a to účastí na probíhajícím mírovém jednání v Utrechtu, na kterém se měl Schrattenbach pokusit změnit některé podmínky vyjednané roku 1711 v Rijswicku. Diplomatská mise ho čekala i ve Švýcarsku a v knížectví Cleve–Jülich, žádnou z těchto misí však Schrattenbach ani nenastoupil.¹⁷

1.2 Vyslancem na papežském dvoře

Zatím co se ale Wolfgang Schrattenbach snažil uplatnit v diplomatických službách u papeže, narůstal u olomoucké kapituly neklid. Ta pochopitelně chtěla, aby byl nově zvolený biskup tělem i duší přítomný v diecézi a aby kapitule pomohl při řešení sporů s Karlem Lotrinským, který odmítl uznat své dluhy vůči diecézi. Do celé záležitosti se museli vložit císařští prostředníci a výsledkem bylo Schrattenbachovo upsání se k zaplacení císařských pohledávek ve výši 96 650 zlatých, které Karel Lotrinský půjčil císařům Leopoldovi I. a Josefu I. Trnem v patě kapituly bylo taktéž Schrattenbachovo nezakročení v případě tzv.

¹⁷ Tamtéž, s. 107-108.

elaboratum Moravicum.¹⁸ Tento Schrattenbachův krok je vcelku pochopitelný, neboť dozajista nechtěl již na počátku svého úřadu postavit proti své osobě světskou moc. První rok Schrattenbachovy správy nevyzníval příliš příznivě co se týká vztahů mezi ním a olomouckou kapitulou a bylo více než zřejmé, že svými pobyty mimo diecézi bude Schrattenbach porušovat rezidenční povinnost stejně tak jako jeho předchůdce.¹⁹ Na začátku roku 1713 se Schrattenbach opět odebral mimo diecézi, a to na vídeňský dvůr, v červenci se ale vrátil a několik měsíců pobyl v Kroměříži. Žádným překvapením pro kapitolu ale nemohlo být Schrattenbachovo oznámení jeho brzké diplomatické cesty do Říma, kterou byl pověřen císařem. Velký spor nicméně způsobilo až Schrattenbachovo ustanovení hospodářské administrace, do jejíhož čela postavil svého bratra Ottu Jindřicha, s čímž kapitula absolutně nesouhlasila. Schrattenbach jí tedy vyhověl a pověřil jejím spravováním kanovníka Oedta, tak jak si to kapitula přála. Tento formální akt ale nezměnil nic na faktické správě této hospodářské administrace, která byla nadále v rukou Schrattenbachova bratra, který následně nakládal s biskupským jměním podle svého. Dalším kamenem úrazu bylo Schrattenbachovo liknavé zhoštění se dluhů po svém biskupském předchůdci Karlu Lotrinském. Kapitula požadovala po Schrattenbachovi písemnou záruku splacení dluhů, neboť jak se doposud přesvědčila, Schrattenbachovy sliby ohledně splacení nebyly bohužel následovány činy.²⁰

Nastal čas Schrattenbachovy diplomatické cesty do Říma a olomoucká kapitula mohla jen doufat, že se její biskup brzy vrátí. Wolfgang Schrattenbach přijel do Říma jako zvláštní vyslanec na papežském dvoře, jelikož ale zastupoval v Římě zájmy Habsburků již hrabě Gallas, není cíl Schrattenbachovy cesty zcela jasný. Jednou z možností je Schrattenbachova úloha jako koordinátora papežské pomoci císaři ve válkách proti Turkům, o které se ale začalo vážně jednat až koncem roku 1714. Jako pravděpodobnější se zdá být tedy tvrzení,

¹⁸ Šlo a tendence stavovské obce, aby byl zmenšen podíl církve na veřejném životě a aby byly posíleny absolutistické tendence státu. Viz.: ZUBER,R.: *c. d.* s. 27.

¹⁹ Tamtéž, s. 108-109.

²⁰ Tamtéž, s. 110.

podle kterého měl Schrattenbach potlačovat vliv prošpanělsky a profrancouzsky orientovaných kardinálů a mírnit hraběte Gallase, který se v Římě dostal do sporů s papežskými úřady. Krátce po svém příjezdu do Říma byl Schrattenbach přijat papežem, který mu předal správu kostela Sv. Marcela, který byl Schrattenbachovým sídelním kostelem. Wolfgang Schrattenbach si jako reprezentant habsburského císaře pronajal pro svůj život celý palác a také vilu ve Frascati. Víme, že pořádal nákladné hostiny a rád se účastnil lovu na křepelky.²¹ Díky okázalé reprezentaci si skrze své uměřené chování získal na svoji stranu papeže, který ho jmenoval přisedícím pěti kongregací.²² Jak se zdá, Wolfgang Schrattenbach si zřejmě svůj vyslanecký post náležitě užíval a svého postu jako olomouckého biskupa zase náležitě využíval. Více jak 1000 kilometrů na sever od Říma se totiž opět řešil problém s administrací olomoucké diecéze. Kapitula byla pohoršena správou Otty Jindřicha, který přijímal a propouštěl úředníky, disponoval biskupskými výnosy a uprázdněnými lény a to vše podle svého vlastního uvážení. Kapitula své výtky proti tomuto jednání prezentovala i ve Vídni, ale Schrattenbach nadále ponechal svého bratra v administraci. Jak pak by taky ne, když byl jediný, který mohl Schrattenbacha vydatně zásobovat penězi z biskupských příjmů. Jen pro představu Schrattenbachovy finanční situace, dluhy, které převzal po Karlu Lotrinském, neplatil, a 70 000 zlatých, které mu předala kapitula na počátku jeho biskupského stolce, velmi rychle spotřeboval. I přes, to, že v Římě reprezentoval císařskou moc, dostávalo se mu od ní ročně příspěvku pouhých 6 000 zlatých. Veškerá tíha této diplomatické cesty tedy ležela na biskupství, a to tím spíš, když se Schrattenbachův bratr Otta Jindřich zavázal posílat mu každý rok sumu 60 000 zlatých. Tyto ohromné částky vynakládal Schrattenbach, aby se prosadil v římském diplomatickém prostředí a aby obstál vedle již zmíněného diplomata hraběte Gallase. Během nepřítomnosti tohoto muže v Římě, přebral jeho povinnosti právě

²¹ S jistotou můžeme říct, že se W. H. Schrattenbach účastnil také lovu vorvaňů, o kterém si udělal velmi podrobný záznam, který dokládá hmotnostní a rozměrové parametry vyloveného savce či kolik mužů se podílelo na zbavení se tuku tohoto vorvaně. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

²² ZUBER,R.: *c. d.*, s. 110-111.

Schrattenbach a byl to také Schrattenbach, který se stal Gallasovým nástupcem ve funkci neapolského vícekrále, o tom více ale později.²³

V roce 1717 popadla Wolfganga Schrattenbacha myšlenka odejít z Říma a požádat o uvolněné zemské hejtmanství ve Slezsku. Svoji žádost podmínil faktem, že olomoucké biskupství vlastní ve Slezsku velkostatky Osoblahu a Ketř. Císař ale hodlal přenechat slezské hejtmanství svému tchánovi a Schrattenbach tedy od tohoto záměru upustil. Vraťme se nyní ale k hraběti Gallasovi. Gallas byl po svém návratu do Říma vyslán do Neapole, aby se zde zhostil funkce neapolského vícekrále. Tuto novou funkci ale neměl možnost do sytosti vychutnat, neboť nedlouho po svém příjezdu do Neapole onemocněl a skonal. Jeho nástupcem se nestal nikdo jiný než Wolfgang Hanibal Schrattenbach.

Jelikož doba Schrattenbachova vyslaneckého pobytu v Římě spadá do počátku 18. století, které vlivem válek o španělské dědictví zaznamenalo rozsáhlé změny na poli politického, mocenského a geografického uspořádání Evropy, považuji za nutné alespoň v krátkosti představit transformaci, kterou v důsledku těchto válek prošel Apeninský poloostrov. Vykreslení této změny je klíčové vzhledem k povaze zkoumané korespondence, která byla Wolfgangovi Schrattenbachovi odeslána z různých koutů Apeninského poloostrova. Pochopení jeho politického uskupení je tedy základním kamenem k pochopení povahy vztahů mezi adresátem a odesílatelem.

Vlivem Utrechtského (1713) a Rastadtského (1714) míru došlo na Apeninském poloostrově ke změně uspořádání politického a geografického charakteru. Španělsko ztratilo v důsledku válek o španělské dědictví svou moc v Milánském vévodství, na Sardinii, v Neapoli, ve Stato dei Presidi (španělský vojenský stát) a na Sicílii, a to převážně ve prospěch Habsburské monarchie. Jediným aktivně zúčastněným státem Apeninského poloostrova ve válce byl Piemont a jeho vládce Vittorio Amedeo II., poháněný vlastním zájmem nebyť nadále

²³ Tamtéž, s. 112-113.

jen savojským vévodou. Toto jeho přání bylo naplněno Utrechtským mírem – nadále pobýval titulu savojského vévody a piemontského knížete, nově byl ale titulován jako král Sicílie. Zbytek Apeninského poloostrova sice zůstal ve starých pořádcích²⁴, ale i tak bylo jeho uspořádání z velké části rozvráceno a území jižní Evropy se tak stalo domovem politicky a mocensky nově uspořádaných útvarů.²⁵

1.3 Wolfgang Hanibal Schrattenbach neapolským vícekrálem

Po smrti hraběte Gallase byl novým vícekrálem Neapole jmenován právě Schrattenbach. Odebral se tedy do Neapole, kde byl po slavnostním vjezdu ubytován v Palazzo Reale. Jeho činnost byla podřízena španělské radě ve Vídni a dvorské válečné radě, která mu udělila hodnost generálního kapitána neapolského vícekrálovství. Jeho posláním mělo být získání financí na podporu habsburských jednotek proti Španělům a zlepšení hospodářského stavu země.²⁶ Cítil se opravdu poctěn, že právě on byl vybrán na post neapolského vícekrále, neuvědomoval si ale, jaké břemeno tato funkce představovala. I přes to, že se mu mohlo zdát, že ho sužuje méně práce, a že se cítil být v lepším zdravotním stavu, císařský dvůr a papež jeho nadšení nesdíleli. Navíc olomoucké biskupství nadále hrálo roli Schrattenbachovy pokladničky a Otta Jindřich se začal potápět v dluzích jen proto, aby byl schopen posílat svému bratrovi dostatek peněz.²⁷ Wolfgang Schrattenbach se ocitl v situaci, kdy Vídeň hledala dobrou záminku k jeho odvolání. Jelikož se mu nepodařilo získat pro vojska na Sicílii dva a půl milionu dukátů, stával se Schrattebach jako vícekrál neužitečnou osobou, které se nedařilo dostát svých úkolů. Když ale 19. března 1721 zemřel papež Klement XI., naskytla se Vídni výborná příležitost a Schrattenbach tedy obdržel rozkaz, aby se odebral do Říma k volbě nového papeže. Následně byl jmenován prozatímní neapolský vícekrál a

²⁴ Benátská republika, Parma, Piacenza, Janovská republika, Modenské vévodství, Republika Lucca, Toskánské velkovévodství a Papežský stát zůstaly nadále samostatnými oblastmi.

²⁵ GERVASO, Roberto—MONTANELLI, Indro: *L'Italia del Settecento 1700-1789*. Milano: Rizzoli, 1970, s. 19-20.

²⁶ ZUBER, R.: *c. d.*, s. 116-117.

²⁷ Tamtéž, s. 118-119.

začínalo být jasné, že Schrattenbachův pobyt v Neapoli dosáhl svého konce. Poté, co i samotnému Schrattenbachovi začalo být jasné, že je nadále již nepotřebný, stáhl se v Římě do ústraní. Této situace využila olomoucká kapitula a žádala císaře o Schrattenbachův neprodlený návrat do diecéze.

1.4 Schrattenbachův návrat do diecéze

V červenci 1722 se tedy Wolfgang Schrattenbach vydává po osmi letech zpět do diecéze, do samotné Olomouce ale přijede až na konci listopadu. I zde je Schrattenbach nadále v kontaktu se zahraničními osobnostmi z církevního i politického světa, ale jeho rušný život v centru politického dění je ten tam. Určitá změna přichází až roku 1726, kdy je Schrattenbach jmenován císařem jako kardinál-protector Germánie. Jeho zdravotní stav se ale nevyvíjí dobře a je nucen stáhnout se do soukromí.²⁸ Nyní, když byl biskup reálně přítomný v diecézi, nemohl už nadále odkládat palčivé otázky týkající se její správy, které se nahromadily za doby jeho nepřítomnosti. Hned po svém návratu byl Schrattenbach upozorněn císařem na nedobrou stav své diecéze, která zaostávala v pastorační práci příliš velkých farností, což umožňovalo stále větší agitaci nekatolíků. Stalo se tedy, že několik rozlehlejších farností bylo opravdu rozděleno a bylo postaveno několik kostelů.²⁹ Jako hlava diecéze nebyl ale Schrattenbach věřícími často spatřován a neúčastnil se ani oslav světců, o jejichž kanonizaci se sám zasloužil.³⁰ Můžeme se však jen domnívat, „zda izolaci od společnosti způsobila jen biskupova tělesná nemohoucnost nebo i skepse diplomata evropského rozhledu, který poznáv šalebnost vysoké politické hry pokládal denní problémy diecézní agendy za malicherné.“³¹

Kromě těchto kanonizačních zásluh můžeme Wolfgangovi Schrattenbachovi připsat i zhotovení dvou korunovačních korun, kterými byl korunován milostný obraz panny Marie na

²⁸ Tamtéž, s. 120-122.

²⁹ Tamtéž, s. 123-124.

³⁰ Kanonizace Aloise z Gonzagy, Jana Nepomuckého.

³¹ Tamtéž, s. 125.

sv. Kopečku a obraz panny Marie u sv. Tomáše v Brně. Velmi důležitým prvkem, který utvářel Schrattenbachovu éru je bezpochyby architektonická výstavba spojená po většinou se stavebními památkami připomínajícími morovou ránu, která zasáhla Moravu léta 1715.³² Město Kroměříž může být Wolfgangovi Schrattenbachovi vděčné za výstavbu děkanského kostela Panny Marie, za sýpku a za kapli Bolestné Panny Marie vystavěnou v chrámu sv. Mořice. Vyškovský zámek zase vděčí biskupovi za zkrášlení štukami a zahradu plnou cizokrajných květin a stromů.³³ Větší zájem ale Schrattenbach budí díky své zálibě v hudbě. Je totiž považován za jednoho z nejzajímavějších hudebních mecenášů, který kdy zaujímal olomoucký biskupský stolec. Schrattenbach si z Itálie přivezl především „lásku k operě“ a nejpozději od roku 1727 se v Kroměříži konala pravidelná operní představení, která se po roce 1734 přesunula do Vyškova.³⁴

Závěrečná léta své biskupské vlády strávil Schrattenbach v Brně, kde 23. července 1738 podlehl rakovině. Chtěl být pohřben ve výše zmíněné kapli Bolestné Panny Marie v Kroměříži, kterou dal sám vystavět a v samotné Kroměříži se konal i jeho pohřeb. Abychom si ale udělaly obraz o Schrattenbachově kariéře, ať té církevní nebo politické, nesmíme opomenout velmi patrný nepotismus, kterým byla svědkem olomoucká diecéze během jeho biskupské „správy“.³⁵ Navíc částka 700 000 zlatých, kterou nesla diecéze na bedrech díky Schrattenbachově pobytu v Itálii, jistě nebyla vykoupěna blaženým vědomím úspěšně vykonané diplomatické mise ve službách císaře. Tím spíš, když Schrattenbach odkládal problémy diecéze jako malicherné nic ve srovnání s diplomatickými povinnostmi, které mu

³² MATZKE, J.: *c. d.*, s. 66.

³³ ZUBER, R.: *c. d.*: s. 125-126.

³⁴ SPÁČILOVÁ, Jana: *Barokní hudba v Olomouci*. In: JAKUBEC, Ondřej—PERŮTKA, Marek: *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620—1780*. 3. Historie a kultura. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2011, s. 188-189. Dále k tématice hudby na Schrattenbachově dvoře SPÁČILOVÁ, Jana: *Hudební mecenáš biskupa Wolfganga Hanibala ze Schrattenbachu*. In: ELBEL, Martin—JAKOUBEK, Ondřej (ed.). *Olomoucké baroko: proměny ambic jednoho města*. 1. Úvodní svazek. Olomouc: Muzeum umění, 2010, s. 236-241; SPÁČILOVÁ, Jana: *Hudba na dvoře olomouckého biskupa Schrattenbacha (1711—1738). Příspěvek k libretistice barokní opery a oratoria*. Brno 2006. (Disertační práce); SPÁČILOVÁ, Jana: *Nové poznatky k hudbě na dvoře olomouckého biskupa Schrattenbacha*. In: MACEK, P. (ed.): *Musicologica Brunensia*. Brno: roč. 45, č. 1-2, 2010, s. 198-206.

³⁵ ZUBER, R.: *c. d.*, s. 125-126.

byly svěřené samotným vídeňským dvorem.³⁶ Wolfgang Hanibal Schrattenbach vykonal nepochybně mnoho jako církevní hospodář a člověk v politických službách. Vybízí se ale otázka, nakolik se ztotožnil s postem olomouckého biskupa a nakolik se smířil se svým neúspěchem v politických službách císařského dvora.

³⁶ Tamtéž, s. 121, 114.

2. Profil raněnovověkého vyslance

Když 26. července 1714 přijel Wolfgang Hanibal Schrattenbach do Říma v roli vyslance na papežském dvoře, započala se tím jeho kariéra na poli diplomacie. I když nám zatím bohužel není přesně známo jeho poselství svěřené mu císařem, nemůžeme Wolfgangovi Schrattenbachovi odepřít zásluhy, kterých jako diplomatický reprezentant habsburského císaře dosáhl.³⁷ Tato absence přesného znění Schrattenbachova poslání nám ale nebrání v pokusu o vytvoření určitého profilu raně novověkého vyslance.

Dnešní svět chápe vyslance jako osobu stojící v centru moderní politiky. Už ale od doby renesance a humanismu můžeme nahlížet na vyslance jako na tlumočníka politiky, strůjce vyjednávání a architekta informačních sítí jak na mezinárodní, tak na vnitrostátní úrovni. Musíme si ale uvědomit, že tak jak se v průběhu dějin mění vztahy jednotlivých států v závislosti na současném politickém dění, mění se i role samotného vyslance. Tuto změnu si můžeme ukázat na příkladu tematicky blízkého Apeninského poloostrova v rozmezí 15. až 18. století. Během renesance spočívala funkce vyslance v tlumočení ctihodnosti a dobré pověsti jednotlivých italských republik spolu s prezentací humanistického konceptu etických hodnot. Čím více jsme ale blíže pozdnímu 16. století, tím více se vzdalujeme tomuto „jednotnému“ modelu ctnostné reprezentace. Tehdy totiž praxe rozlišovala mezi vyslancem, jehož náplní bylo reprezentovat panovníka při nejdůležitějších ceremoniálech, a mezi vyslancem, který dohlížel nad vztahy mezi státy a na výměnu informací. Větší různorodosti dosahovala náplň diplomatické funkce vyslance v 17. století, kdy vyslancovo poslání mohlo sahat od vyjednávače přes informátora až po anglickou terminologií pojmenovaného „honest spy“, jehož činností nebylo nic jiného než rozluštění politického tajemství. Kromě této různorodosti, která je typická i pro následující století 18., je jednotícím prvkem těchto dvou

³⁷ Získal si mimo jiné do přízně papeže Klementa XI. či zachraňoval absenci diplomatického taktu hr. Gallase, který zastupoval Habsburskou říši v Římě již před Schrattenbachovým příjezdem. ZUBER, R.: *c. d.*, s. 110-111.

století také postupný vznik mezinárodního práva a formálního kodexu chování vyslanců.³⁸

Navzdory měnící se roli vyslance v průběhu staletí můžeme zachytit rysy, které jsou funkcí vyslance vlastní po celé období raného novověku. Ideální osobou pro diplomatické služby byl muž se stejným životním stylem, který byl typický pro vládnoucí elitu, muž který zároveň disponoval humanistickým a právním vzděláním, a to především z toho důvodu, neboť musel neustále demonstrovat dokonalé ovládnutí životního stylu a zvyků aristokracie. Byl obdařen talentem přirozené komunikace, vyznal se v etiketě a nechyběla mu ani znalost evropských zemí a měst. Důležitým kritériem bylo v neposlední řadě, a to z pochopitelných důvodů, držba finančních prostředků. Mezi muže těchto kvalit byli do diplomatických služeb nejčastěji přijímáni vzdělanci, duchovní či dokonce umělci. Diplomatomým umem musel být taktéž smysl pro jisté mezilidské vnímání, aby mohl správně zhodnotit charakter zúčastněných a přizpůsobit mu celou situaci.³⁹ Tímto vším musel vyslanec disponovat, aby byl schopný kráčet ruku v ruce s mocí, která vyžadovala obezřetnost a pružnost. Tato charakteristika diplomata jako muže s vybraným chováním, které reflektovalo chování samotné aristokracie, nás směřuje k otázce, proč by se historiografie měla tématem diplomacie vlastně zabývat. Odpověď lze nalézt výše, protože jak bylo již ne přímo řečeno, diplomacie je velmi dobrým zrcadlem hodnot aristokratické společnosti a může nám odkrýt původ a formy mezinárodních vztahů.⁴⁰ Americký profesor John Watkins ve svém článku *Toward a New Diplomatic History of Medieval and Early Modern Europe* přímo vybízí ke studiu předmoderní diplomacie, nikoli však z důvodu, že by se historiografie tímto tématem doposud nezabývala, ale z důvodu, že je nutné znovu zhodnotit přístup historiografie ke studiu předmoderní diplomacie a skončit tak s jejím laxním přístupem k metodologickým

³⁸ FRIGO, Daniela: *Prudence and Experience: Ambassadors and Political Culture in Early Modern Italy*. Journal Of Medieval & Early Modern Studies [online]. [cit. 30. 3. 2014.], s. 16-17. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.vkol.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=8e6c0baf-327d-4b70-87a5-1f044d702bb8%40sessionmgr113&hid=1>.

³⁹ Tamtéž, s. 22-23.

⁴⁰ Tamtéž, s. 29.

inovacím. Moderní studium mezinárodních vztahů a diplomacie klade důraz spíše na studium 19. století a období středověku a raného novověku zůstává po většinou na okraji zájmu.⁴¹

Na počátku druhé poloviny 20. století dochází k vydání dvou stěžejních děl zabývajících se úřadem vyslance ve středověku a diplomacií období renesance⁴². Celostní studie, která by mapovala dějiny diplomacie v kontextu raného novověku, se však dočkáme až o několik desetiletí později, a to v podobě práce *The Rise of Modern Diplomacy*, která nám umožňuje zhodnotit postupné změny na poli diplomacie a to v rozmezí let 1450 až 1919.⁴³ Výše citovaná Daniela Frigo a její příspěvek s názvem *Prudence and Experience: Ambassadors and Political Culture in Early Modern Italy* patří mezi několik studií publikovaných v posledních letech, které se snaží o nový přístup k diplomacii jako takové.⁴⁴ Daniela Frigo se taktéž podílela na vydání *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy*, která předkládá několik studií zaměřujících se na dílčí problémy v diplomatických otázkách na Apeninském poloostrově v průběhu 15. až 18. století.⁴⁵ I přes to, že se v poslední době objevuje stále více studií zabývajících se otázkou předmoderní diplomacie v geografické souvislosti s Apeninským poloostrovem, jsou to sondy zabředávající převážně do období renesance až 17. století a století 18. zůstává nadále opomíjeno.⁴⁶

Bádání na poli předmoderní diplomacie nám ale skýtá mnoho tendenčních a velmi zajímavých prací, které se vydávají novým směrem. Jedním z těchto tendenčních přístupů je

⁴¹ WATKINS, John: *Toward a New Diplomatic History of Medieval and Early Modern Europe*. Journal Of Medieval & Early Modern Studies [online]. [cit. 28. 2. 2014]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.vkol.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=70b77f54-0ce4-4a99-beb0-2af3d8cc5fb1%40sessionmgr4005&vid=7&hid=4109>.

⁴² QUELLER, Donald: *The Office of Ambassador in the Middle Ages*. Princeton: Princeton University Press, 1967, 251 s.; MATTINGLY, Garrett: *Renaissance Diplomacy*. Courier Dover Publications, 1955, 284 s.

⁴³ ANDERSON, M. S.: *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*. London—New York: Longman, 1993, 320 s.

⁴⁴ Dále také FRIGO, Daniela: *Principe, Ambasciatori e „Jus Gentium“: L'amministrazione della Politica Estera nel Piemonte del Settecento*. Roma: Centro studi Europa delle corti, 1991, 308 s.

⁴⁵ FRIGO, Daniela (ed.): *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy: The Structure of Diplomatic Practice, 1450-1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 262 s.

⁴⁶ BHOWMICK, Douglas: *Doctors, Ambassadors, Secretaries: Humanism and Professions in Renaissance Italy*. Chicago: University of Chicago Press, 2002, 266 s.; FUBINI, Ricardo: *Italia quattrocentesca: Politica e Diplomazia nell' eta di Lorenzo il Magnifico*. Milano: Franco Angeli, 1994, 368 s.; MARGAROLI, Paolo: *Le ambascerie sforzesche fino alla conclusione della Lega italiana, 1450-1455*. Firenze: La Nuova Italia, 1992. [online]. [cit. 2. 4. 2014]. Dostupné z: http://www.studiumanistici.unimi.it/files/_ITA_/Filarete/146.pdf.

náhled na diplomacii jako na určitou formu kulturního přenosu. S touto tezí vystupuje švédský profesor Heiko Droste, podle něhož dochází během diplomatických jednání k výměně myšlenek, protože diplomatický činitel prezentuje vlastní vnímání problému a zájmy v dané záležitosti. Součástí této výměny byla i výměna hmotné kultury, protože švédští agenti hráli velmi důležitou roli v převozu zboží. Často jednali s překupníky knih a umění nebo byli dokonce sami těmito překupníky.⁴⁷ Asi nejzásadnější prací Heika Droste je kniha s názvem *Im Dienst der Krone. Schwedische Diplomaten im 17. Jahrhundert*, která je postavena na korespondenci švédských diplomatů 17. století. Stěžejním bodem této práce je požadavek diplomatů vůči královské koruně po klientsko-potronském vztahu, v důsledku čehož Heiko Droste studuje také finanční otázku těchto diplomatů.⁴⁸

Další inovativní směrem v bádání o předmoderní diplomacii je postaven na předpokladu, že diplomacie nebyla pouze mužskou záležitostí. Dokazují to na příklad práce britských historiků Carole Lewin a Susan Doran na příkladu královny Elizabeth I.⁴⁹ Na závěr tohoto stručného historiografického exkurzu bych chtěla vyzvednout myšlenku Johna Watkinse, podle jehož názoru je v bádání o předmoderní diplomacii klíčová spolupráce mezi historiky zabývajícími se diplomacií, kulturou a společností, mezi literáty, ale také i genderovými studii.⁵⁰ Tento interdisciplinární přístup je pochopitelnou a myslím si, že i klíčovou záležitostí při studiu předmoderní diplomacie, neboť jak bylo ukázáno výše, člověk v diplomatické službě představoval reprezentanta šlechtického způsobu života, byl prostředníkem ve výměně myšlenek či konkrétních hmotných uměleckých předmětů.

⁴⁷ DROSTE, Heiko: *Diplomacy as a means of cultural transfer in early modern times. The Swedish Evidence.* Scandinavian Journal Of History [online]. [cit. 19. 3. 2014], s. 145-146. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.vkol.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=86b19c22-0159-4045-8434-9d14d33f439c%40sessionmgr110&vid=5&hid=114>.

⁴⁸ DROSTE, Heiko: *Im Dienst der Krone. Schwedische Diplomaten im 17. Jahrhundert.* Münster: LIT Verlag, 2006, 430 s.

⁴⁹ WATKINS, John: *c. d.*, s. 7. Studie zabývající se úlohou žen v diplomacii: DORAN, Susan: *Monarchy and Matrimony: The Courtships of Elizabeth I.* London: Routledge, 1996, 279 s. ; LEWIN, Carole: *The Heart and Stomach of the King: Elizabeth I and the Politics of Sex and Power.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994, 243 s.

⁵⁰ WATKINS, John: *c. d.*, s. 5-6.

3. Patron a klient: Wolfgang Hanibal Schrattenbach u papežského dvora

Papežský dvůr, jako jeviště Schrattenbachova diplomatického pobytu, byl oficiální platformou pro posláni, které mu bylo svěřené císařem. Avšak Řím jako kulturní, společenské a v neposlední řadě také diplomatické centrum nabízel mnoho příležitostí k vytváření vztahů a vazeb, které se neodehrávaly pouze na oficiální úrovni pod záštitou říšské koruny, ale byly utvářeny mimo rámec institucionální struktury. Dokladem těchto neoficiálních vazeb je právě zkoumaná korespondence pocházející z let 1714 až 1719, která rámuje Schrattenbachův úděl říšského vyslance, a která je zrcadlem praxe těchto neoficiálních a mimo institucionálních vztahů, které jsou dobovou i současnou terminologií označovány jako vztahy mezi patronem a klientem, či pouze klientelismus.

3.1 Klientelismus – obecné vymezení

Podle německého historika Wolfganga Reinharda existují čtyři typy osobních vztahů, které jsou potencionálními nositeli vzájemné interakce. Mezi tyto vztahy řadí vztahy příbuzenských vazeb („Verwandtschaft“), vztahy na základě lenního spříseženství („Landsmannschaft“), dále pak vztahy „přátelství“ („Freundschaft“) a v poslední řadě námi sledovaný patronát („Patronage“).⁵¹ Tento patronát, jak předkládá Reinhard, je často zaměňován či ztotožňován s „Freundschaft“, protože přechod mezi nimi je velmi plynulý. „Freundschaft“ totiž můžeme vysvětlit jako vztah, který je sice založen na citu, ale stejně jako patronát předpokládá očekávání vzájemné prospěšnosti od zúčastněných.⁵² Patronát tedy můžeme chápat jako diachronní smlouvu formálního nebo neformálního charakteru mezi osobami, skrze kterou patron na základě svého kapitálu (čímž nemusí být myšlen kapitál finanční, ale na příklad sociální) poskytuje relativně trvalou ochranu druhé osobě - klientovi. Klíčovým pojmem je zde tedy ochrana, která hraje jakousi nezávislou proměnnou, která je

⁵¹ REINHARD, W.: *Freunde und Kreaturen*, s. 35.

⁵² Tamtéž, s. 39.

nezbytnou podmínkou pro patronát jako takový. Společenský vzestup či jiné benefity jsou poté závislou proměnnou a nehrají v otázce patronátu primární roli. Klient je svému patronovi za tuto ochranu náležitě vděčný a oplácí mu ji formou určité protislužby, která se liší případ od případu. Velmi typické pro tento vztah je, že patronova ochrana a i následná klientova protislužba bývají jen zřídka uzavřeny smluvně. Abychom ale mohli vztah mezi dvěma osobami právem nazvat jako vztah klientský, musí být dodržena zásada asymetričnosti. Patron a jeho „služby“ nesmí být klientem vykompenzovány v plné míře, protože se nejedná o vztah osob stejné sociální úrovně. Nesmí tedy být dosaženo úplné vzájemnosti, protože v takovém případě by došlo k rozpadu vztahu nebo k jeho změně ve „Freundschaft“. Vztahy vzájemné interakce ale není velmi často možné nalézt v čisté podobě. Typické je prolínání či ztotožnění těchto čtyř typů vztahů (tak jak to bylo naznačeno u kategorií „Freundschaft“ a „Patronage“), či jejich násobení.⁵³ Tuto výše popsanou Reinhardovu typologii ale není možné aplikovat na českou historiografii, která pracuje s dobově užívanými výrazy „páni a přátelé“ či „dobré přátelství“. Tato dobová sousloví totiž označovala okruh šlechtice, který patřil k jeho pokrevním příbuzným či k sešvagřenému příbuzenstvu. V určitých situacích zde patřili také panští nebo rytířští sousedé z okolí jejich sídel, kteří byli ke šlechtici pojeni výhodnými vazbami, které ale nevycházely z příbuznosti.⁵⁴ Mnohé rysy tohoto „dobrého přátelství“ je ale možné ztotožnit s námi zkoumanými klientskými vztahy, neboť obě vazby jsou založeny na vzájemné interakci zúčastněných osob (k tomu blíže v jiné podkapitole).

Na klientelismus („Patronage“) může být nahlíženo jako na všudypřítomný fenomén objevující se napříč všemi historickými epochami i napříč společnostmi. Je to fenomén kulturní, který reflektuje politickou scénu na základě meziosobních vztahů, ve kterých je jeden definován jako mocný a druhý jako nižšího postavení. Je zde předpoklad, že vztah mezi klientem a patronem vzniká z pozice patrona díky vidině udržení a zvýšení jeho politické či

⁵³ Tamtéž, s. 39 -40.

⁵⁴ BŮŽEK, Václav: „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku. ČČH, roč. 100, č. 2, 2002, s. 233-234.

sociální prestiže, z pozice klienta pak díky již zmíněné ochraně, či případné podpoře vlastních zájmů.⁵⁵ I přes všudypřítomný charakter klientsko-patronských vztahů se klientelismu lépe daří ve společnosti, která se vyznačuje poměrně nízkou institucionalizací, a ve které není jasně definována hranice mezi soukromou a veřejnou sférou. Raněnovověká Evropa je ukázkovým příkladem těchto dvou rysů a měla tedy velmi vhodné základy pro vznik klientských vztahů. V případě raného novověku se ale musíme oprostít od soudobé zažité představy, která vykresluje klientelismus jako negativní jev, často spojený s korupcí. V období raného novověku totiž může být klientelismus popsán jako jev pozitivní, byly to vztahy, které se ve společnosti běžně objevovaly a byly dokonce nezbytné pro její fungování. Vztahy mezi klientem a patronem se podílely na utváření a řízení státu a církve. Navíc v posledních letech upozorňují někteří badatelé na fakt, že panovnický patronát nad částí privilegovaných elit byl základním a nezbytným předpokladem pro efektivní vládu. Pouhý titul tedy ještě neznamenal faktické držení moci a vytváření klientských sítí se tak stalo nedílnou součástí politické struktury. Na klientelismus tedy nemůžeme nahlížet jako na nelegitimní a patologický fenomén, a to z toho důvodu protože tehdejší společnost zkrátka postrádala jasnou hranici mezi soukromým a veřejným.⁵⁶

V předchozí kapitole bylo nastíněno, že role vyslance se měnila v závislosti na čase a požadavcích tehdejší politické situace. I klientské vztahy ale procházely změnou, a to tak jak to vyžadovaly aktuální mocenské struktury, to znamená, že se formovaly především tam, kde docházelo k distribuci moci, prestiže a prostředků.⁵⁷ Takovýmto centrem dění byl i Řím počátku 18. století, který se stal platformou pro vytváření Schrattenbachovy klientely.

⁵⁵ PIATTONI, S. (ed.): *c. d.*, s. 1-2.

⁵⁶ MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie*, s. 658, 667.

⁵⁷ Tamtéž, s. 662.

3.2 Wolfgang Schrattenbach v roli patrona

Klíčovým momentem ve zkoumání klientských vztahů, které Wolfgang Hanibal Schrattenbach navázal během svého pobytu na papežském dvoře, je uvědomění si, že na něj nemůžeme pohlížet jako na prvorozeného z 22 dětí, který pocházel z ne příliš zámožného rodu, ani jako na olomouckého biskupa. Musíme si Wolfganga Schrattenbacha představit jako finančního velmože, který v Římě reprezentoval náležitým způsobem císařský dvůr a císaře samotného.⁵⁸ Tento fakt nám následně umožní stylizovat Schrattenbacha do role patrona s dostatečným kapitálem na to, aby jeho klientská síť mohla být tvořena velmi vysoce postavenými osobami, jako byl na příklad modenský vévoda Rinaldo či velkovévoda Toskánska, Cosimo III. Schrattenbach, jako „zástupce“ císaře, se v tomto případě stal článkem či prostředníkem, od kterého zbýval už jen krůček k císařské politice.⁵⁹

V souvislosti s poznatky české historiografie nesmím opomenout, že zde klient bývá reprezentován jako osoba, která mimo jiné půjčuje svému patronovi (tedy člověku výše postavenému, ale zadluženému) peněžní obnos nebo vystupuje jako jeho ručitel. Tento fakt je nemírně důležitý, neboť zkoumaná korespondence Wolfganga Schrattenbacha odkryla, že nedílnou praktikou jeho klientských sítí bylo půjčování financí svým klientům. Jedná se tedy o opačný systém, než který je představován naší dosavadní historiografií zabývající se otázkou „dobrého přátelství“ a klientelismu, a který bude nastíněn v následující podkapitole.⁶⁰

⁵⁸ ZUBER, c. d., s. 111.

⁵⁹ Příkladem může být dopis od modenského vévody Rinalda, napsaný Schrattenbachovi 24. února 1719, ve kterém Rinaldo žádá Schrattenbacha, aby podpořil jeho záležitosti u hraběte Gallase a aby se tak následně dostaly k císařskému dvoru. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

⁶⁰ Viz citovaný BŮŽEK, Václav: „*Páni a přátelé*“ v *myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*. ČČH, roč. 100, č. 2, 2002, s. 229-264.; BŮŽEK, Václav—HRDLIČKA, Josef (a kol.): *Dvořané, úředníci, služebníci a klienti*. In: *Dvory velmožů s erbem růže*. Praha 1997, Mladá fronta, s. 62-70.

3.2.1 Praxe půjček uvnitř klientských vztahů

Primárním znakem klientelismu je nepochybně ochrana, kterou patron poskytuje svému klientovi. Ochrana ale není jedinou komoditou, která je mezi patronem a klientem směnována. Klientská síť Wolfganga Schrattenbacha byla postavena mimo jiné na tom, že si své klienty k sobě vázal (jak bylo naznačeno výše) finančními půjčkami. Poskytnuté finanční půjčky můžeme doložit u modenského vévody Rinalda a toskánského velkovévody Cosima III. Tyto půjčky jsou obsahem velké většiny dopisů, které Schrattenbach od Rinalda a Cosima III. obdržel a jsou krásným obrazem praxe půjčování financí mezi Schrattenbachem a jeho klienty. Jelikož je nám olomoucká diecéze známa jako jediný zdroj Schrattenbachových příjmů, nezbyvá nic než jen konstatovat, že půjčky, které poskytoval svým klientům, pocházely z pokladny právě olomoucké diecéze.⁶¹ Klientské vazby ale byly spletením nepřehledných a proměnlivých vztahů, a tak bylo velmi časté, že člověk mohl ztělesňovat v jedné osobě patrona i klienta zároveň.⁶² K takovému soudu avšak nemáme pramennou oporu, a zda byl Schrattenbach i klientem, který si stejně jako jeho klienti půjčoval peníze u svého patrona, nám zůstává nezodpovězeno. Přejdeme nyní ale ke konkrétní praxi půjčování peněz, kterou je možno zachytit ve sledované korespondenci.

Dopisy psané Rinaldem a Cosimem III., které se nám ze sledovaného období dochovaly, byly převážně napsány na konci roku a tematicky obsahují velmi podobné motivy prolínající se téměř všemi dochovanými listy. Tyto dopisy se na první pohled mohou tvářit jako uniformní a zdvořilostními frázemi překypující listy papíru, jejichž výpovědní hodnota je téměř nulová. Pokud se ale na problém podíváme zblízka, zjistíme, že tato řada dopisů s jednotným námětem se pravděpodobně nedochovala jen náhodou. Dochované listy se totiž zdají být jakousi pojistkou, či dokladem, že klienti Wolfganga Schrattenbacha si jsou vědomi svých dluhů a svých závazků z nich vyplývajících. Můžeme je tedy chápat jako určitou formu

⁶¹ ZUBER, R.: *c. d.*: s. 111.

⁶² MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 659.

pohledávek vůči klientům, kterým Schrattenbach půjčoval své peníze. Toto tvrzení navíc potvrzuje fakt, že dopisy byly napsány v měsíci prosinci, který jako období blížícího se konce roku slouží jako ideální příležitost pro narovnání dluhů či pro utvrzení se, zda si je klient vědom jejich plnění.⁶³ V odkládání těchto dopisů tedy lze spatřit jistý rituál související s praxí půjčování peněz, který byl nepochybně nezbytný pro ochranu Schrattenbachových vlastních finančních zájmů. Jeho důležitost je tím větší, když si uvědomíme, že většina úmluv a závazků uzavřených mezi patronem a klientem nebyla stvrzena skrze formální písemnou smlouvu, protože i samotný svazek mezi patronem a klientem byl „pouhou“ neformální úmluvou.⁶⁴ Tento popsaný rituál nebyl ale pouhým rituálem, který Schrattenbachovi poskytoval alespoň nějakou záruku jeho pohledávek vůči klientům, byl to také rituál, ve kterém se snoubily záměry ze strany klientů. Prosinec, jako období svátků Vánoc, byl totiž vynikající příležitostí pro klienta, který mohl svému patronovi poslat co nejupřímnější blahopřání k Vánocům a dát tak najevo svůj zájem o jeho osobu.

*Jsem urgován vlastní pozorností a náležitou úctou k Vaší Eminenci předat Vám u příležitosti blížících se Vánoc blahopřání naprosté spokojenosti.*⁶⁵

Cílem těchto zdvořilostních přání k nastávajícím svátkům ale nebylo pouze popřát svému patronovi, Wolfgangovi Schrattenbachovi, vše nejlepší. Tato přání, a období Vánoc obecně, byla záminkou pro napsání laskavých řádků, jejichž hlavním účelem bylo ujistit patrona, že já jako klient jsem si nadále plně vědom svých závazků, a hodlám jich dostát.

⁶³ Na příklad list z 26. prosince 1719 od Cosima III., Florencie. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

⁶⁴ REINHARD, W.: *c. d.*, s. 39.

⁶⁵ Úvodní pasáž listu z 15. prosince 1715 od Rinalda, Modena.: *Io sono sollecitato dalla mia attenzione, e stima dovuta a V. E. a portarle in occasione del vicino S. Natale gli auguri di' maggiori e più perfetti contenti.* ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

Se stejným zalíbením, s jakým obdržela ode mne Vaše Eminence přání všeho štěstí v těchto svátečních dnech, Vám nyní vracím dlužnou částku a vyjadřuji Vám své díky za [sumu], kterou jsem obdržel laskavostí Vaší Eminence.⁶⁶

Ve Schrattenbachem přijaté korespondenci lze zpozorovat, že tentýž zájem, který měli jeho klienti – upozornit prostřednictvím přání na finanční záležitosti – měl i Schrattenbach. Jelikož ale nemáme k dispozici Schrattenbachovu odchozí korespondenci či její koncepty určené Rinaldovi a Cosimovi III., můžeme jenom předpokládat, že stejná praxe skutečně platila i v opačném případě.⁶⁷

Vztah mezi Schrattenbachem a jeho klienty nebyl vztahem založeným na pouhé *dobrosrdečnosti duše* či *jedinečné laskavosti*.⁶⁸ Peníze, které Wolfgang Schrattenbach poskytoval svým klientům, tedy rozhodně nebyly almužnou pramenící z náklonnosti vůči nim. Poskytované peníze byly půjčkou v pravém slova smyslu a při vrácení byla vypůjčená částka pochopitelně navýšena o určitý obnos navíc, tak jak se o tom zmiňuje toskánský velkovévoda Cosimo III. ve svém dopise z 26. prosince 1719: *[Dlužnou částku] mám zabalenou s odměnou a s mimořádným oceněním, které nechávám přiznat Vaší Eminenci.*⁶⁹ Nebylo ničím neobvyklým, že se klient osobně účastnil navrácení půjčky Schrattenbachovi. Tato osobní setkání mezi klientem a patronem, zvláště v záležitosti jako jsou peníze, byla nedílnou a důležitou součástí vztahů mezi Schrattenbachem a jeho klienty, alespoň co se týká příkladů Cosima III. a Rinalda. Běžnou praxí je i případ, kdy klient žádá o odložení schůzky, protože ještě není schopný zaplatit svůj dluh.⁷⁰

Vrácení půjčky, i když v navýšené podobě, ale nemůže být považováno za

⁶⁶ List z prosince 1715 od vévody Rinalda, Modena: *Coll' affetto stesso con cui sono state augurate da me a V. E. tutte le felicità in questi ss. giorni, le riposto ora i dovuti rendimenti di grazie per quelle, che ho ricevuto io dalla bontà dell' E. V.* Tamtéž.

⁶⁷ List z 26. prosince 1717 od Cosima III., Florencie. Tamtéž.

⁶⁸ Jeden z příkladů typických ustálených slovních spojení, které se ve studované korespondenci vyskytují v hojně míře. Jejich studium je předmětem samostatné kapitoly.

⁶⁹ List z 26. prosince 1719 od Cosima III., Florencie. Tamtéž.

⁷⁰ Listy z 15. a 31. prosince 1714 od Rinalda, Modena. Tamtéž.

plnohodnotnou kompenzací této služby, kterou Schrattenbach svým klientům poskytoval. Kromě samotného splacení půjčky se klient Schrattenbachovi zavazoval *v jasné znalosti svých dluhů a celý zanícený do přání sloužit mu* k plnění příkazů a ke službě v jeho prospěch.⁷¹ Tento závazek věrného sloužení je jednoznačným dokladem nerovného vztahu, který mezi Schrattenbachem, jako patronem na jedné straně, a jeho klienty na straně druhé panoval. Nerovnost je sice typickým prvkem charakterizujícím klientské vazby, ale i přes klientovo doslovné zavázání nelze tvrdit, že byl Schrattenbachovi podřízen v rámci formálního služebního poměru.⁷²

Fakt, že Wolfgang Schrattenbach vystupoval během svého diplomatického pobytu v Římě - z finančního hlediska - jako velmi dobře zaopatřený velmož, nám dokládá i list tzv. výzev k zaplacení. Jedná se o seznam zhruba 90 šlechticů, kteří (jak vyplývá z názvu listu) měli u Schrattenbacha finanční půjčky a tento list měl tedy Schrattenbachovi sloužit jako určitá připomínka pohledávek. Na seznamu nenajdeme pouze muže, ale objevují se zde i matky některých šlechticů. List je co do šlechtických titulů vcelku pestrým výčtem (monsignore, marchese, duca, conte) a narazíme zde i na advokáty či dokonce vyslance z Ferrary nebo z Malty, konkrétní jména těchto vyslanců zde však uvedena nejsou. Vedle výzev k zaplacení pro šlechtice je k dispozici i list výzev k zaplacení pro kaplany, který taktéž obsahuje jako předchozí seznam desítky jmen.⁷³ Zda byl ale tento seznam šlechticů součástí Schrattenbachovy klientské sítě, se můžeme pouze domnívat, neboť nemáme k dispozici žádné jiné pramenné materiály, které by nám přiblížily povahu vztahu mezi ním a osobami uvedenými na tomto seznamu.

Je mnoho důvodů, na základě kterých může být vztah mezi klientem a patronem uzavřen a je taktéž mnoho věcí, které mohou být předmětem tohoto vztahu. Právě půjčování

⁷¹ List z 26. prosince 1715 od Cosima III., Florencie. Tamtéž.

⁷² MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 661.

⁷³ *Intimo di mute da farsi per il gentiluomo* a *Intimo di mute da farsi per il cappellano*. ZAO, pob. Olomouc, fond AO., kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

peněz jako aktivita stojící mimo formální struktury společnosti byla logickou a běžnou součástí klientelismu. Tato podkapitola nastínila pouze jeden dílčí aspekt klientských vztahů Wolfganga Schrattenbacha, který je možné vysledovat ve zkoumané korespondenci, a pokusila se vykreslit, jak vypadala konkrétní praxe půjčování, jejíž součástí bylo samotné uchování si listů jako pojistky vlastních zájmů, zdvořilostní fráze a přání ke svátkům či osobní předání dlužné částky.

3.2.2 Další Schrattenbachovy výdaje

Půjčky a okázalá reprezentace ale nebyly jedinými Schrattenbachovými výdaji. Ze Zuberových *Osudů moravské církve* se dozvídáme, že penězi z Moravy dotoval kardinál v Římě fond pro zchudlé šlechtičny a opravil svůj titulární kostel San Marcello.⁷⁴ Zuber tato svá tvrzení nestaví na konkrétním pramenném základě, avšak studovaná Schrattenbachova korespondence může pramenně podložit alespoň záležitost finančního podporování zchudlých dívek. Důkazem toho jsou obdržené dopisy, jejichž hlavním motivem je žádost Schrattenbacha o finanční podporu pro konkrétní zchudlou dívku. Forma těchto dopisů je velmi podobná a na jejich začátku se můžeme seznámit s dívkou, již měla být poskytnuta podpora v nouzi. Jedním ze tří případů byla *Maria Maddalena Carena, chudá svobodná pana ve věku 24 let, sirotek bez matky jsoucí*⁷⁵, která skrze prostředníka (autora dopisu) žádala Schrattenbacha o finanční podporu. Datum napsání těchto tří dopisů sice není známo, ale díky objevujícím se zmínkám o narození nového habsburského krále (Leopolda Jana) se dá s jistotou říct, že byly dopisy napsány nejdříve v dubnu roku 1716. A možná, že právě narození tohoto nového následovníka bylo popudem, který Schrattenbacha inicioval k této charitativní podpoře zchudlých šlechtičen: ... *při příležitosti oslavovaného narození říšského*

⁷⁴ ZUBER, R.: c. d.: s. 113.

⁷⁵ List bez data a podpisu, pouze iniciály A. B. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

*královského vévody se říká, že Vaše Eminence chce poctit velmi chudé vážené dívky.*⁷⁶

Schrattenbachova iniciativa ve fondu zchudlých šlechticů je patrná i na základě *Seznamu finančních podpor při San Marcellu*, který čítá více jak 50 dívčích jmen, mezi nimiž se objevují i jména dvou dívek, jejichž záležitosti byly předmětem výše zmiňovaných dopisů.⁷⁷

Tento krátký exkurz o Schrattenbachově dobročinné činnosti měl za cíl poukázat na to, že jeho finanční politika se nesoustřeďovala pouze na posílení sociálního statusu v rámci neformálních klientských sítí. Podpora zchudlých šlechticů při kostelu Sv. Marcella ale jistě měla pro jeho sociální kapitál podobný efekt, jako *laskavost* a *dobrosrdečnost*, kterou projevoval svým klientům.

3.2.3 Pod Schrattenbachovými křídly

Bylo již nastíněno, že Schrattenbachovi klienti měli přístup k jeho finančním zdrojům a náležitě jich také využívali. Avšak zachycení toho, jak Schrattenbachovy klientské sítě fungovaly a na jakých základech byly utvářeny, předpokládá představení dalších dílčích prvků, které byly neodmyslitelnou součástí vztahu mezi Schrattenbachem a jeho klienty. Vztah mezi klientem a patronem je vztahem účelovým, který klientovi přináší ochranu, podporu a přístup ke zdrojům, jimiž patron disponuje.⁷⁸ Předmětem této podkapitoly tedy bude představit, jakých forem nabývala tato Schrattenbachova ochrana v praxi a co Schrattenbachova role patrona v každodenním životě vlastně obnášela.

Jednou z podob, kterou Schrattenbachova ochrana nabývala, byla nepochybně pomocná ruka, kterou poskytoval svým klientům. S odhlédnutím od pomoci finanční byla tato pomoc koncipována na bázi osobních zájmů, kdy Scharffenbach neváhal postavit se za svého

⁷⁶ List v záležitosti Marie Catheriny di Giovan Simone Gennari, bez data a podpisu: ... *che in occasione della gloriosa nascita del Pnpe Re de Romani, si dica, che l'E. V. vogli aggraziare molte povere zitelle onorate.* Tamtéž.

⁷⁷ Lista delle dotande a S. Marcello. Tamtéž. V seznamu je uvedeno jméno Marie Catheriny di Giovan Simone Gennari a Isabelly Lucantini, jejíž jméno je přeškrtnuto.

⁷⁸ MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 657.

klienta a udělat vše, co bylo v jeho silách, aby byla klientova záležitost kladně vyřízena. Příkladem za všechny může být situace, ve které se Schrattenbach ze své pozice císařského vyslance dožaduje na neapolském místokráli nápravy ve prospěch svého klienta Giuseppeho Girondy, markýze z Canneta, a jeho rodiny:

*Celou duší prosím Vaši Eminenci, aby se ráčila vlídně poděkovat [bratrovi Giuseppeho Girondy ...] a dopřát mu všech dalších výhod Vaší velkorysé ochrany a dobročinnosti.*⁷⁹

Schrattenbachova ochrana a pomoc se tedy nevztahovaly pouze na osobu klienta, nýbrž pojímaly taktéž jeho rodinu či celý úřad, který daný klient spravoval.⁸⁰ Schrattenbach tak vystupoval jako ručitel bezúhonnosti nejenom klienta samotného, ale v situacích, ve kterých to bylo nutné, se zaručoval i za celou jeho rodinu: *Nepochybuji, že jsou Vaší Eminenci známy zásluhy a dobré vlastnosti rodu a osoby Giuseppeho Girondy, markýze z Canneta...*⁸¹ Schrattenbachův patronát měl tedy dalekosáhlé účinky a jeho výhody z něj vyplývající mohlo pocítit i Schrattenbachovo okolí. A jelikož měl být právě patron tím, který hájí zájmy klienta, lze konstatovat, že byl Schrattenbach primární instancí, na kterou se jeho klienti obraceli v případě, kdy potřebovali pomoc.

Jako patron vystupoval Wolfgang Schrattenbach také často v úloze „poradce“ svých klientů. Kromě samotného faktu, že byl Schrattenbach jejich patronem a tedy i jakousi autoritou, jejíž názor pro ně byl z pochopitelných důvodů důležitý, zde hraje důležitou roli i to, že klienti pohlíželi na Schrattenbacha jako na osobu, jejíž slovo mělo ve společnosti váhu. Často ho tedy žádali s prosbou o radu, neboť je popadla *důvěrnost obrátit se na nejvyšší*

⁷⁹ Schrattenbachův koncept z 18. července 1716 určený hraběti Daunovi, neapolskému vícekráli: *Sono à supplicare con tutto l'animo l'E. V. a degnarsi di benignam.^{te} graziarlo [...] e di farli godere in tutt' altro il vantaggio della di lui generosa Prottett.^{ne}, e beneficenza.* ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

⁸⁰ Zřejmě především z předchozího citovaného Schrattenbachova konceptu a z příchozího dopisu z Monaka z 24. prosince (rok neuveden). Tamtéž.

⁸¹ *Non dubito che sarano noti dll'E. V. i meriti, a le qualità della Casa e persona del Gio: Giuseppe Gironda Marchese di Canneto [...].* Koncept dopisu, který měl G. G. di Canneto předat ve svůj prospěch neapolskému vícekráli Daunovi. Řím 18. července 1716. Tamtéž

prozíravost jeho eminence.⁸² Šlechtici si totiž velmi dobře uvědomovali, že dobře mířená rada, která předcházela konkrétnímu rozhodnutí, byla naprostou nezbytností pro řešení majetkových, politických a finančních záležitostí a její dosah měl značný význam nejen pro místní či regionální úroveň. Tento mechanismus měl pochopitelně své místo i v klientských sítích u císařského dvora, protože císařská rozhodnutí týkající se orgánů centrální správy byla ovlivňována a formována řadou osob, které se pohybovaly v panovníkově okolí. Zasáhnutí těchto osob v podobě rad či přímlov mělo v důsledku velký význam pro konečná rozhodnutí a mohla přispívat k urychlení, oddálení nebo znemožnění konkrétního rozsudku nebo třeba privilegia.⁸³ Pro řešení (každodenních) problémů bylo tedy toto neformální ujednání, které stálo bokem zaběhnutého jednacího řádu institucí, nezbytné.⁸⁴

Rada, či obecně Schrattenbachovo slovo, mohlo sehrát velkou roli i v komunálních záležitostech, s kterými se Schrattenbachovi klienti potýkali. Schrattenbach jako císařský vyslanec byl tedy vtáhnut do věcí, které s jeho diplomatickou misí mohly souviset opravdu jen vzdáleně, ale které od něj jako patrona předpokládaly jistou zainteresovanost a intervenci. Tak tedy v září 1716 kontaktuje modenský vévoda Rinaldo svého patrona Schrattenbacha v záležitosti místních problémů svého vévodství a tolik prosí jeho eminenci, *aby měla laskavost vnímat tuto velmi důležitou záležitost*.⁸⁵ Díky Schrattenbachově konceptu dopisu, jehož obsah reaguje na Rinaldovu žádost, je možné zachytit, jakou úlohu Schrattenbach v této záležitosti sehrál. Jak předznamenává rozsáhlejší povaha problému, bylo nutností zajistit určitou podporu (ve formě vlivných lidí či podporu finanční), která by stála na straně zájmů Schrattenbachova klienta. Schrattenbach tedy Rinalda informuje, kdo stojí v této záležitosti na

⁸² *Mi piglio la confidenza di ricorrere al sommo accorgimento dell` Em.^{za}V.*: List z 28. prosince 1717 od Anny Marie Luisy Medicejské – toskánské velkoprincezny v záležitosti Františka Josefa Jindřicha I. Šlika. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1445, inv. č. 3297, sign. SH 42, fol. 16, p. 10.

⁸³ MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 673.

⁸⁴ BŮŽEK, Václav: „*Páni a přátelé*“ v *myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*. ČČH, roč. 100, č. 2, 2002, s. 254-255.

⁸⁵ List z 30. září od Rinalda ve věci řeky Reno, která zaplavuje údolí kolem Ferrary, díky čemuž hrozí eroze půdy. Problém spočívá ve sporu s poddanými v Bologni, kteří situaci zřejmě odmítají řešit. Rinaldo zdůrazňuje, že pokud nedojde k opatření, může mít tato záležitost katastrofální následky pro jeho domov ve Ferrare. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

jeho straně, a navíc předkládá Rinaldovi možné řešení jeho situace.⁸⁶ Schrattenbachova pozice patrona tedy rozhodně nebyla postavena na pasivním zprostředkování, ale jeho zájem měl podobu konkrétní aktivní účasti při řešení problému.

Tak jako byl Schrattenbachův „vážený hlas“ vyhledáván jeho klienty v případě kdy potřebovali dobře mířenou radu, byl vyhledáván i tehdy, kdy pouhá rada už nebyla dostačující. Schrattenbachova role patrona obnášela řešení sporů, do kterých zabředli jeho klienti, či jejich okolí. Zasáhnutí v případě sporů bylo často postaveno na řešení, které probíhalo za zdi institucionálních struktur a oficiálních institucí. Klienti se na Schrattenbacha obraceli s prosbou, aby zasáhla jeho *mocná ruka*, protože spravedlnosti mohlo být dosaženo právě od jeho *krbu*.⁸⁷ Schrattenbach byl ale také zainteresován do sporů soudní povahy, neboť jedním z jeho klientů byl i prezident Sacro Regio Consiglio – odvolacího soudního orgánu neapolského vícekrálovství, Gaetano Argento, který ho mimo jiné informoval o soudních sporech, které řešil v rámci své úřednické funkce.⁸⁸

Prokazatelnou součástí vztahu mezi Schrattenbachem a jeho klienty byly přímluvy, jimiž je studovaná korespondence přímo prosycena. Objevují se v různých souvislostech, ale vždy je patrný jejich totožný účel, a to docílit určitého záměru. Tyto přímluvy, a v širokém měřítku i Schrattenbachovy klientské vztahy, stály na pozadí každodenní reality spojené se získáním úředního postu pro konkrétního člověka. Schrattenbach je tak ku příkladu žádán svým klientem, vévodou Rinaldem, aby se postavil za opata Carla Caleagniniho, aby právě on získal uvolněné místo církevního tribunálu Sacra rota Romana. Součástí těchto Rinaldových přímluv je pochopitelně snaha vykreslit opata v co nejlepším světle. Schrattenbach jako patron se tedy dozvídá, že Carlo Coleagnini pochází z jedné z prvořadých a nejvíce urozených

⁸⁶ Schrattenbachův koncept z října 1716. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

⁸⁷ List z 23. ledna 1717 od Giuseppeho Scipione, Miláno. *Rivolgo all' Em^{za} Vra l'umilia^{ne} delle mie premure, perche si degni onorarmi del suo forte braccio, acciò la giustizia vengi da suo camino interrota[...]*. Tamtéž.

⁸⁸ Argento, Gaetano. In: Dizionario biografico degli italiani. 4. Volume. Roma: Istituto dell'Enciclopedia italiana, 1962, s. 124; List z 18. července 1718 od Gaetana Argenta, Neapol. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

rodin ve Ferrare a je momentálně tím nejvíce způsobilým a hodným pro tento post, a právě díky těmto důvodům shledává jeho Eminence, že jeho přízeň nemůže být spravedlivější, než když bude upotřebena k tomuto velmi hodnému řešení.⁸⁹ Rinaldo se tedy snaží Schrattenbacha ujistit, či velmi nenásilně přesvědčit, že jeho podpora bude dobře mířená, je si také zároveň vědom, že by se měl jako přímluvce chopit závazků, které z této záležitosti vyplývají:

Já, který jsem jeho přímluvcem, převezmu v sobě také povinnost vyhovět Vám vždy s celým mým uznáním.⁹⁰

I zde tedy může být spatřen příklad toho, že se kompetence klientských vztahů neomezovaly pouze na osobu patrona a klienta, ale že jejich rozměr byl daleko širší a svou povahou zasahoval do samotného fungování společnosti.

Z tohoto výše nastíněného příkladu vyplývá ale i jiná skutečnost, a to ta, se kterou nás v *Osudech moravské církve v 18. století* seznamuje již Rudolf Zuber, tedy že si Schrattenbach vcelku brzy po svém příjezdu do Říma naklonil na svou stranu papeže.⁹¹ Jelikož byl totiž post posluchače církevního tribunálu u Sacra rota Romana podmíněn papežovým rozhodnutím, který volil jeho členy, vyplývá z toho, že Schrattenbachovo slovo mělo u papeže jistou váhu. Díky svému vyslaneckému postu měl možnost pohybovat se na papežském dvoře, a pokud k tomu připočteme i jeho kardinálskou hodnost, stával se ze Schrattenbacha muž, který byl v centru jak politického, tak i církevního dění. Rinaldo se tedy na Schrattenbacha obracel jako na muže, který měl očividně příslušný kapitál, skrze nějž mu bylo umožněno do těchto věcí zasahovat.⁹²

Jako přímluvci ale nevystupovali pouze Schrattenbachovi klienti. I Schrattenbacha

⁸⁹ List z 12. června 1717, od Rinalda, Modena: *Ed è presentamente il più abile, e il più avanzato di menti nella Curia. Per questi motivi appunto vede V. E. che i favori suoi non possono essere ne più giusti, ne impiegati per un suggesso più degno.* Tamtéž.

⁹⁰ *Ma io che ne sono l'intercessore assumero anche in me il debito di corrisponderle sempre noc tutto il mio riconoscimento [...].* Předchozí citovaný list. Tamtéž.

⁹¹ ZUBER, R.: c. d., s. 111.

⁹² Uditore. In: Enciclopedia Italiana [online]. Roma: L'Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2012. [cit. 19. 4. 2014]. Dostupné z: http://www.treccani.it/enciclopedia/uditore_%28Enciclopedia-Italiana%29/.

samotného lze totiž zachytit v této roli, a to v situaci, kdy se přimlouvá u svého klienta ve prospěch třetí osoby. Dalo by se logicky předpokládat, že klient Schrattenbachovi v jeho žádosti neprodleně vyhoví, ale opak byl pravdou. I přes závazky, které byl klient svému patronovi dlužen, nemuselo vždy dojít k naplnění patronových požadavků. Rinaldo tak v dopise z 13. dubna roku 1718 prosí Schrattenbacha, aby měl *laskavost osvobodit ho od jakýchkoliv závazků*, které souvisely s jeho žádostí.⁹³

Na základě dochovaných dopisů se lze také domnívat, že ochrana (a výhody s ní spojené), kterou Schrattenbach poskytoval svým klientům, se stala žádaným „zbožím“. Schrattenbach je totiž prostřednictvím svých klientů žádán, aby vzal pod svá ochranná křídla osobu, za kterou se klient prostřednictvím listu přimlouvá. Taktéž tyto přimlavy jsou podpořeny slovy stvrzujícími hodnotu dané osoby a utvrzením, že klient vzdává Schrattenbachovi nadále svoji úctu.⁹⁴

V předchozích odstavcích bylo demonstrováno, jakých výhod nabývali prostřednictvím klientských vztahů Schrattenbachovi klienti. Jaký přínos ale mělo udržování těchto vztahů pro samotného Schrattenbacha? Pokud se budeme držet obecně přijímaného faktu, podle kterého je klientelismus prostředkem či určitou strategií k získání, udržení nebo dokonce ke zvýšení politické moci, bude Schrattenbachovou odměnou právě posílení jeho politického a sociálního statusu.⁹⁵ Když ale odhlédneme od této těžko uchopitelné kategorie politické a sociální prestiže a budeme se ptát po konkrétní klientově kompenzaci, narazíme na loajalitu, kterou klient svému patronovi prokazuje, a na protislužby, které koná k jeho užitku.⁹⁶ Skutečnost, že vztah mezi klientem a patronem je vztahem nerovným, který se nedá vykompenzovat v plné míře, si uvědomovali i samotní Schrattenbachovi klienti: *Velkorysost [Vaší Eminence ...] sebou odhaluje nedostatek laskavosti, kterou nebudu moci nikdy*

⁹³ List z 13. dubna 1718 od Rinalda, Modena: *Io prego l'E. V. ad aver la bontà di dispensarmi da qualunque impegno*. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

⁹⁴ List z 16. června 1717, Malta; z 1. května 1717, Bologna. Tamtéž.

⁹⁵ PIATTONI, S. (ed.): *c. d.*, s. 2.

⁹⁶ MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 657.

*dostatečně odměnit.*⁹⁷

Kompenzace Schrattenbachových služeb měla podobu příkazů, které Schrattenbach svým klientům přiděloval. Plnění těchto příkazů bylo jasným vyjádřením úcty směřované ke Schrattenbachovi a potvrzením přízně, kterou mu jeho klienti zachovávali. Ve sledované korespondenci se podařilo zachytit jednotnou podobu těchto příkazů, které jsou vždy ve formě nařízení, která se týkají jiných osob. Klient tak dostane za úkol vyřešit konkrétní případ v záležitosti jisté osoby, avšak o co konkrétně se jednalo, už před námi dopisy tají.

*Přijímám s jasnou vážností, že dlužím úctu ctěným rozkazům Vaší Eminence ve prospěch paní princezny z Massy.*⁹⁸

Tato forma je vysledovatelná napříč všemi příkazy, které Schrattenbach svým klientům uděluje. Díky takto organizované soustavě klientských vztahů dochází k vytváření sítí, ve kterých se Schrattenbach jako patron stává prostředníkem svých klientů (aby bylo dosaženo uspokojení jejich potřeb) a na oplátku za to se ale zároveň klient stává Schrattenbachovým prostředníkem, a je tak zainteresován do spleti těchto klientských vazeb. Je důležité podotknout, že klienti o tyto příkazy v mnoha případech sami žádali, čímž dávali ještě více najevo svůj zájem a uvědomění si svých závazků.⁹⁹ Vedle těchto příkazů byla důležitým prostředkem kompenzace Schrattenbachovy ochrany také výše zmíněná klientova loajalita. Ta se projevovala ve vrocích spojeních, která vypovídala o klientových *nekonečných závazcích* a *zbožné úctě*, kterou klient ve svých dopisech Schrattenbachovi vyznával.¹⁰⁰

Schrattenbachova ochranná křídla poskytovala jeho klientům dobře mířenou radu,

⁹⁷ List z 23. ledna 1717 od Giuseppeho Scipione, Miláno: *La generosità [...] copre seco l'insufficienza delle grazie, che non le potrò mai retribuere abastanza*. Tamtéž. Stejný prvek lze zachytit také v listě z 12. března 1717, Mantova. Tamtéž.

⁹⁸ List z 2. března 1717, Neapol: *Ricevo con quella più distinta stima che devo l'onore de riveriti comandam. Di V. Em^{za} à favore della Sig. Principessa di Massa*. Tamtéž. Další příkazy ve prospěch třetí osoby např. také v listě z 26. března (rok neuveden) od Gaetana Argenta, Neapol. Tamtéž.

⁹⁹ Nejvíce patrné z listu z 27. prosince, Monako: *La prego instantemeno dell'onore de frequenti suoi comandi per poter godere la sorte di servirla*. Tamtéž.

¹⁰⁰ Slovní spojení tohoto rázu téměř ve všech dopisech. Konkrétně toto z listu z 12. března 1717, Mantova. Tamtéž.

pomoc v případě sporů, do kterých se jeho klienti dostali, či užitečnou přímluvu, která byla součástí fungování tehdejší společnosti. Odměnou mu za to byla věrnost jeho klientů a plnění příkazů, kterými Schrattenbachovi dávali najevo svou loajalitu. Toto představení konkrétní reality Schrattenbachových klientských vztahů ale směřuje k položení otázky, proč vlastně vznikl samotný vztah mezi Schrattenbachem a jeho klienty a jaký tedy byl jeho primární účel. Jak bylo výše podotknuto, poskytnutí ochranných křídel bylo obecným znakem klientelismu, proč se ale Schrattenbachovi klienti uchýlili právě pod jeho ochranu?

Na základě studované korespondence se mi jeví jako primární důvod vzniku Schrattenbachových klientských sítí Schrattenbachův post císařského vyslance u papežského dvora, viděný podle mého v očích „italské“ šlechty jako post, který skýtá příležitost ocitnout se skrze Schrattenbacha velmi jednoduše v blízkosti císařského dění. Mít na svojí straně Schrattenbacha totiž zjednodušeně znamenalo mít na svojí straně císaře, což bylo vzhledem k mocenské a politické situaci panující na Apeninském poloostrově počátkem 18. století velmi velkou výhodou.¹⁰¹ Pokud jste byli modenským vévodou či velkovévodou Toskánska, bylo pro vás nepochybně důležité a vítané mít na své straně oporu v podobě vyslance, který je zplnomocněn právě panovníkem, jehož monarchie obklopuje váš sice svobodný, za to ale malý a zdaleka ani ne tak mocný stát. Pokud jste se jako prezident odvolacího tribunálu v Neapolském vícekrálovství ocitl pod správou habsburské monarchie tak jako jeden z dalších Schrattenbachových klientů, Gaetano Argento, byla pro vás podpora Schrattenbacha jako císařského vyslance taktéž zásadní. Tomuto tvrzení nasvědčuje i výše rozebíraný příklad Giuseppeho Girondy, markýze z Canneta, který se na Schrattenbacha obracel taktéž jako na císařského vyslance, který měl z této své pozice jednat s neapolským vícekrálem, který taktéž jako Schrattenbach formálně náležel pod jednoho panovníka – císaře Karla VI. Schrattenbach se ve své roli patrona stává také osobou, která má zvrátit hrozící nelibost Anny Marie Luisy,

¹⁰¹ Ve stručnosti tato situace nastíněna v podkapitole 2.2.

dcery Cosima III., u Leopolda Antonína Josefa Šlika, nebo která má být prostředníkem mezi modenským vévodou Rinaldem a Janem Václavem Gallasem a podpořit před ním Rinaldovy záležitosti.¹⁰²

Bylo by nepochybně krátkozraké opomíjet Schrattenbacha jako muže, jemuž příslušel titul kardinála, a to obzvlášť v případě, když záležitosti týkající se jeho klientů spadaly mnohdy do církevní sféry.¹⁰³ Taktéž samotné oslovení *Vaše Eminence*, které Schrattenbachovi klienti používali jako prostředek k jeho titulaci, může naznačovat, že právě kardinálská hodnost byla důvodem k navázání těchto klientských vztahů. Avšak domnívat se, že pouze kardinálská hodnost stála na pozadí utváření Schrattenbachových klientských sítí, by nebylo vzhledem k popsaným okolnostem svědčících o výsadní roli Schrattenbachova diplomatického postu, na místě. Udělený titul kardinála mu ale mohl nepochybně přidat na atraktivitě, čímž ještě více vzrostl jeho společenský kapitál.

¹⁰² List z 19. prosince 1717 od Anny Marie Luisy, toskánské velkoprincezny, Florencie. Anna Marie Luisa žádá Schrattenbacha, aby jí pomohl dát najevo Leopoldovi Antonínovi Josefovi Šlikovi, že nesouhlasí se zasnoubením, které učinil jeho syn František Josef Jindřich I. s dvorní dámou Anny Marie Luisy. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1445, inv. č. 3297, sign. SH 42, fol. 16, p. 8; List z 24. června 1719 od Rinalda, Modena. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28

¹⁰³ Na příklad list z 10. ledna 1717, Frescati. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28; List z 16. března 1717, Neapol. Tamtéž; Nebo výše citovaný list od Gaetana Argenta ze 17. prosince 1717, Neapol. Tamtéž.

4. Formální stránka korespondence

Věcná stránka studované korespondence není jediným klíčem, který umožňuje popsat Schrattenbachovy klientské sítě. Vedle konkrétní reality klientských vztahů, která na nás dýchá prostřednictvím věcného obsahu dopisů, stojí i formální stránka korespondence, která je taktéž důležitou součástí při pokusu o vykreslení Schrattenbachovy úlohy patrona, a která odhaluje zase jiné skutečnosti, které nevyplývají z obsahového rozboru korespondence.

4. 1. Stylistické znaky dopisů

Jedním ze slohových principů typických pro osobní korespondenci ve sledovaném období, je podle dobových literárních příruček pro psaní dopisů *krátkost* či jejich *stručnost*.¹⁰⁴ Dopis neměl překročit stanovené množství slovních obrátů, aby byl dodržen požadavek krátkosti. Tato krátkost byla důležitým prostředkem pro dosažení jisté půvabnosti dopisu, avšak v období mezi léty 1640 a 1720 byla jejím stěžejním záměrem alespoň snaha vyjádřit se v korespondenci bez okolků.¹⁰⁵ Tento trend lze zaznamenat také v korespondenci, kterou Wolfgang Schrattenbach přijal od svých klientů. Pokud nebylo námětem těchto dopisů řešení nějakého konkrétního problému, které vyžadovalo obsáhlejší popsání situace, lze říct, se dopisy opravdu držely pravidla krátkosti a stručnosti. Tak se děje především u listů, jejichž obsah souvisel s půjčováním financí nebo s příkazy, které Schrattenbachovi klienti plnili. Právě zde je patrné požadované vyjadřování bez okolků, příznačnou ukázkou toho může být zpráva Cosima III., ve které Schrattenbachovi píše, že mu již brzy donese dluh, který je mu dlužen, a to navíc s odměnou a mimořádným oceněním.¹⁰⁶ Toto přímé vyjadřování, na první pohled v choulostivé záležitosti, může být ale dokladem i toho, že klientské vztahy a všechny

¹⁰⁴ Teoretici pracující s požadavkem krátkosti - *kürze*: Brehme, Butschky, de la Serre, Overheid, Harsdörffer. REINHARD, M. G. Nickisch: *Die Stilprinzipien in den deutschen Briefstellern des 17. und 18. Jahrhunderts. Mit einer Bibliographie zur Briefschreiblehre (1474–1800)*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1969, s. 206.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 206.

¹⁰⁶ List z 26. prosince 1719, od velkovévody Toskánska, Cosima III., Florencie. Citován již výše. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28;

záležitosti, které byly jejich součástí, byly taktéž každodenní součástí života samého. Nebylo na ně nazíráno jako na negativní jev, a proto i jejich řešení nepotřebovalo být v dopise zahaleno do spleti nepřímých výrazů.¹⁰⁷

Vedle *krátkosti* či *stručnosti*, byl na osobní dopis kladen také požadavek přiměřenosti. Použitá slova a slovní spojení musela být vhodně zvolena, aby byla přiměřená jak věcnému obsahu dopisu, tak také samotným osobám (adresátovi i odesílateli).¹⁰⁸ Této skutečnosti si byli Schrattenbachovi klienti pravděpodobně dobře vědomi, protože psali své dopisy s jistou pokorou a vědomím, že je pro ně Schrattenbach nejenom ochráncem, ale i autoritou. Odesílatelé ve svém postavení Schrattenbachova klienta museli tím spíš hledět na vhodnost svého vyjádření, protože byli vůči Schrattenbachovi v závislém postavení a byli to právě oni, kterým Schrattenbach poskytoval své služby. Přiměřenost tedy byla rozhodně na místě.

Typickým znakem pro Schrattenbachovu přijatou korespondenci, která mu byla psána jeho klienty, je také jejich ne přílišná strojenost. Ta odpovídá požadavku raněnovověkých příruček, které volají po *živosti* dopisů. Jejich formulace měly být plné ducha a života, tak jako je tomu u ústního projevu, jehož zdvořilá a galantní verze se stala jedním z pilířů pro správné psaní osobních dopisů v období na konci 17. a během 18. století.¹⁰⁹ Přijaté dopisy jsou skutečně napsány galantním zdvořilým stylem, avšak působícím velmi nenuceně. Užití této formy bylo pro neformální klientský vztah vhodné. Klientské sítě sice nebyly zprostředkovávány skrze dopisy úřední povahy, ale díky svému hierarchizovanému charakteru předpokládaly klientovo zdvořilé vyjadřování, zároveň však nabízely prostor pro jistou nenucenost, která je pro ústní projev vlastní.

Jako velmi výrazný formální prvek korespondence vystupuje osobitý přístup jednotlivých autorů. Dopisy totiž nevykazují jednotnou strukturu. Na jejich začátku se nenachází krátké referování o tom, na jaké psaní dopis reaguje a co bylo ve stručnosti jeho

¹⁰⁷ MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 658.

¹⁰⁸ *Přiměřenost – Angemessenheit*. REINHARD, M. G. N.: *c. d.*, s. 216.

¹⁰⁹ *Živost - Lebendigkeit*. Tamtéž, s. 220.

obsahem. Jeho dispozice již není přesně dána, tak jak to bylo typické pro 16. a 17. století. Stále je jejich součástí ale oslovovací ceremoniál, kterým započínal každý dopis.¹¹⁰ Následná dispozice dopisu byla ale značně individuální a lze obecně říct, že byla závislá na obsahové stránce dopisu. Úvodní pasáže některých dopisů se ale mohou tematicky shodovat, jejich společným námětem je podotknutí, že jeho Eminence Schrattenbach, *stále zachovává jedinečnou náklonnost* vůči autorovi dopisu.¹¹¹ Jednotné jsou ve většině případů, vedle oslovovacího ceremoniálu, také závěrečné formulace sloužící k ukončení dopisů, která mají mnohdy formu jednoduchého, ale věcného *libám ruku*.¹¹² Požadavek tohoto individuálního přístupu se objevuje až počátkem 18. století a se zřetelem k nárokům na *živost* nemohl být uplatněn v plné míře.¹¹³

Požadavek stručnosti, přiměřenosti, živosti a individuality ve své podstatě plně vyhovoval povaze této studované korespondence, neboť cílem klienta bylo jasně a efektivně, avšak s dostatečnou přiměřeností a zdvořilostí, požádat Schrattenbacha o laskavost či ho ujistit svojí přízní. Tyto požadavky tedy mohou být chápány nejen jako pravidla pro správné psaní osobních dopisů, ale taktéž jako pravidla, která předkládají, jakým způsobem by měl klient vystupovat vůči svému patronovi.

4. 2. Jazyk klientelismu

Klientské vztahy měly svůj vlastní jazyk, který byl jazykem hojně užívaných a na podobném principu vystavených frází, a který byl pevnou součástí raněnovověkého klientelismu. Důležité ale je, že tento „mythos“ klientelismu nesmí být brán doslovně a jeho

¹¹⁰Tamtéž, s. 207; Nejtypičtější podobou oslovovacího ceremoniálu byla *Emin[e]nzo e Reu[erendissi]mo Mons[igno]re mio Col[lendissi]mo* – Moje Eminence a nejdůstojnější a nejuctivější Monsignore.

¹¹¹List z 26. prosince 1719, od Cosima III., Florencie: *Vostra Eminenza che conserva verso di me sempre unio l'affetto Suo* [...].ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28; Podobný úvodní motiv také v listu z 31. prosince 1714 od Rinalda, Modena. Tamtéž; List z 31. prosince 1718 od Rinalda, Modena. Tamtéž.

¹¹²*Baciando all'E. V. affettuosamente le mani* nebo se zdůrazněním kardinálské hodnosti *baciando a V. Em. Devotamente la sacra porpora e la mano*.

¹¹³REINHARD, M. G. N.: c. d., s. 223.

výklad musí být učiněn s jistou opatrností.¹¹⁴ Na jeho základě je mimo jiné možné reflektovat, jakým způsobem nazývali v klientském vztahu sami sebe klienti a jak oslovovali samotného Schrattenbacha. Postscriptum u mnoha dopisů vykazuje označení *servitore*, tedy služebník nebo *servo* – sloužím. Pro Schrattenbacha už ale korespondence neskýtá tak jasné označení, které by bylo přímým protikladem *servitore*, a na místo předpokládaného *patrona* či *pána* je oslovován *Vaše Eminence*.¹¹⁵ Navrácení ke stylistickým požadavkům raněnovověkých příruček pro psaní osobní korespondence předkládá v souvislosti s *přiměřeností* také vhodně zvolené oslovení, které může při špatném výběru titulu i urazit.¹¹⁶ Oslovení bylo totiž velmi důležitým nástrojem, který rozlišoval mezi pohlavími, a který byl schopný v sobě zahrnout i drobné sociální rozdíly.¹¹⁷ Oslovení *Vaše Eminence* na místo titulů, které by Schrattenbacha přímo stylizovaly do pozice patrona, se tedy jeví jako velmi vhodná volba, a to tím spíše, když byl titul *Eminence* přiřknut od dob papeže Urbana VIII. právě kardinálům.¹¹⁸ Oslovení *Vaše Eminence* se tedy stává přijatelným kompromisem, který v sobě skrývá patřičnou váhu a důstojnost a neuráží svého nositele.

Jazyk klientelismu obsahuje také četné přívlastky, které vykreslují „osobnost“ Wolfganga Schrattenbacha. Ten se tak stává mužem, který ke svým klientům chová *náklonnost a laskavost* a přeje si vidět své klienty stále šťastné.¹¹⁹ Korespondence je plná popisů Schrattenbachovy doslova hrdinské a štědré duše a vlídnosti a velkorysosti, kterou svým klientům projevuje. Tato Schrattenbachova laskavost a velkorysost si je velmi podobná s dobrosrdečností panující v „dobrém přátelství“, která podle studií Václava Bůžka pramení

¹¹⁴ REINHARD, W.: *c. d.*, s. 39.

¹¹⁵ K různým formám oslovování v klientských vztazích blíže MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 660-661.

¹¹⁶ REINHARD, M. G. N.: *c. d.*, s. 216.

¹¹⁷ BASTL, Beatrix: *Formen und Gattungen frühneuzeitlicher Briefe*. In: PAUSER, Josef—SCHEUTZ, Martin—WINKELBAER, Thomas: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16–18. Jahrhundert)*. *Ein exemplarisches Handbuch*. Wien—München: Oldenbourg, 2004, s. 809.

¹¹⁸ *Eminenza*. In: Enciclopedia italiana [online]. Roma: L'Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2012. [cit. 25. 4. 2014]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/enciclopedia/eminenza/>.

¹¹⁹ List z 26. prosince 1717 od Cosima III., Florencie: *L'affetto e la bontà di V. Em^{za} che nutrisco in lei, il desiderio di vedermi sempre felice* [...]. ZAO, pob. Olomouc, fond AO, kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.

z křesťanské lásky k bližnímu.¹²⁰ Avšak domnívám se, že štědrost Schrattenbachovy duše a jeho duše samotná, která by se pro své klienty rozdala, nevyvěřala z pouhé lásky k bližnímu, tak jak tomu bylo mezi „pány a přáteli“. Nesmí být totiž zapomínáno na fakt, že vztah mezi patronem a klientem byl vztahem účelovým a nebyl založen na rodinné či sousedské příbuznosti (tak jako „dobré přátelství“), která by předpokládala jistou nezištnost. Sledovaná korespondence tedy nemůže poskytnout obraz Schrattenbachovy osobnosti, může ale zprostředkovat obraz dobové praxe spojené s klientelismem a ukázat tak, na jakých principech klientské sítě fungovaly. Pokud tedy klient popisuje v dopise Schrattenbachovy ctnosti, chce tím nejspíš docílit jistého polichocení. A pokud Schrattenbach projevuje klientům svoji náklonnost, jistě ví, že mu nebude kompenzací pouhý dobrý pocit či vzdání díků. I přes hojný výskyt ustálených spojení týkajících se Schrattenbachovy laskavosti nemusel patron, v tomto případě Wolfgang Schrattenbach, vnímat tyto formulace tak formálně, jak by se mohlo na první pohled zdát. Zkrátka a dobře mohly být nejenom vyžadovaným, ale také vítaným rituálem, který byl součástí těchto klientských vztahů.

¹²⁰ BŮŽEK, Václav: „*Páni a přátelé*“ v *myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*. ČČH, roč. 100, č. 2, 2002, s. 237.

ZÁVĚR

Oproštění se od zažité představy Wolfganga Hanibala Schrattenbacha jako olomouckého biskupa bylo základním předpokladem, díky němuž mohla být popsána problematika klientských sítí, jejíž součástí se stal během své diplomatické funkce u papežského dvora v Římě. Mým záměrem nebylo znevážit tento velmi vážený církevní post, ale zdůraznit, že se Schrattenbach po svém příjezdu do Říma prezentoval jako zástupce císařské moci a jako finančně velmi dobře zaopatřený muž, nikoliv jako biskup olomoucké diecéze.¹²¹ A právě tato jeho sebezprezentace založená na postu císařského vyslance mu umožnila vytváření klientských sítí, v nichž vystupoval jako patron. Bylo to tedy vážené postavení reprezentanta císařského dvora, které přitahovalo Schrattenbachovy klienty, kteří se uchýlili pod jeho ochranu. Forma této ochrany byla značně různorodá, a její součástí byly mimo jiné finanční půjčky, které Schrattenbach svým klientům poskytoval. Díky zkoumané korespondenci byla odkryta praxe těchto půjček, jejíž součástí bylo Schrattenbachovo zřejmě cílené uchování si dopisů, jejichž námětem jsou právě poskytované půjčky. Většina dochovaných dopisů týkajících se půjček byla totiž napsána na konci roku a jejich součástí bylo ve většině případů přání k blížícím se Vánocům, které klientům sloužilo jako záminka, aby dali svému patronovi – Schrattenbachovi - najevo, že si jsou vědomi svých závazků. Připočte-li se k tomu význam konce roku jako období, které je vhodnou dobou pro narovnání účtů či pro ujištění se v těchto účtech, stane před námi jasná Schrattenbachova snaha pojistit si své finanční záležitosti. Schrattenbach si tedy tyto listy mohl schovávat jako určitý doklad pohledávek vůči svým klientům, neboť listy byly pravděpodobně jedinou stvrzenkou Schrattenbachových půjček. Neformální charakter klientských vztahů, které byly uzavírány mimo oficiální struktury společnosti, logicky ani jinou formu pohledávek neumožňovaly, a půjčky tak byly uzavírány stejně neformálně jako klientské vztahy. Schrattenbachova

¹²¹ ZUBER, R.: *c. d.*: s. 111.

ochrana ale nebyla postavena pouze na finančních půjčkách, svým klientům totiž poskytoval v případě potřeby pomocnou ruku a vystupoval jako jejich rádce. Jako patron znamenal totiž Schrattenbach pro své klienty základní instanci, na kterou se v případě potřeby mohli obrátit. Navíc mu vyslanecký post dával ve společnosti jistou autoritu a váhu slova, což hrálo nepochybně velkou roli v případě, kdy byl jako patron zainteresován do sporů svých klientů. Tato Schrattenbachova ochrana se navíc nevztahovala pouze na klienta samotného, ale pojímala pod svá křídla i jeho rodinu či blízké okolí. S přihlédnutím k formální stránce studované korespondence lze tedy utvořit obraz toho, jak fungovaly Schrattenbachovy klientské sítě a jaké prostředky byly mezi Schrattenbachem a jeho klienty směřovány. Navíc je fungování těchto sítí jistým klíčem k pochopení na jakých principech byla postavena raněnovověká společnost, tedy že řádná patronova přímluva mohla přispět k získání určitého postu, nebo že pomocí patronovy autority mohl být vyřešen klientův problém, a to mimosoudní cestou.

Otázkou pro další bádání však zůstává, jak ovlivnilo Schrattenbachovy klientské sítě jeho opuštění Říma. Nová pozice neapolského vícekrále, která Schrattenbacha potkala v létě 1719¹²², byla nepochybně pro jeho klienty atraktivní a taktéž účelnou jako v případě postu císařského vyslance. Zda byli Schrattenbachovi klienti ale i nadále pod jeho ochranou zůstává otevřenou záležitostí.

¹²² Tamtéž, s. 116.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny:

- Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc 1144-1961, DÍL II. (NELISTINNÁ ČÁST), SV. 1., kart. 1435, inv. č. 3283, sign. SH 28.
- Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc 1144-1961, DÍL II. (NELISTINNÁ ČÁST), SV. 1., kart. 1445, inv. č. 3297, sign. SH 42.

Použitá a prostudovaná literatura:

- BASTL, Beatrix: *Formen und Gattungen frühneunzeitlicher Briefe*. In: PAUSER, Josef—SCHEUTZ, Martin—WINKELBAER, Thomas: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*. Wien—München: Oldenbourg, 2004, s. 801-812.
- BŮŽEK, Václav: *Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století*. In: VOREL, Petr (usp.): *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8—9. 9. 1993 v Pardubicích*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích a Historický klub – pobočka Pardubice, 1995, s. 213-225.
- Tentýž: „*Svatý Jiří za humny jest*“. (*Úvěr v myšlení rytířských klientů předbělohorské doby*). *Studia comeniana et historica*, roč. 29, č. 62, 2002, s. 34-45.
Tentýž: *Dvořané, úředníci, služebníci a klienti*. In: BŮŽEK, Václav—HRDLIČKA, Josef a kol.: *Dvory velmožů s erbem růže*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 62-70.
- Tentýž: *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí. (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách)*. In: *Opera historica 3. Sborník katedry historie. Život na dvoře a residenčních městech posledních Rožmberků*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU, 1993, s. 287-314.
- Tentýž: „*Páni a přátelé*“ v *myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*. *ČČH*, roč. 100, č. 2, 2002, s. 229-264.
- Tentýž: „*Dobré přátelství*“ v *listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby*. In: *Porta bohemica. Sborník historických prací*. 1. Litoměřice: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2001, s. 27-42.
- DROSTE, Heiko: *Diplomacy as a means of cultural transfer in early modern times. The Swedish Evidence*. *Scandinavian Journal Of History* [online]. [cit. 19. 3. 2014]. Dostupné

z: <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.vkol.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=86b19c22-0159-4045-8434-9d14d33f439c%40sessionmgr110&vid=5&hid=114>.

- Enciclopedia Italiana [online]. Roma: L'Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2012. [cit. 19. 4. 2014]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/>.
- FRIGO, Daniela: *Prudence and Experience: Ambassadors and Political Culture in Early Modern Italy*. Journal Of Medieval & Early Modern Studies [online]. [cit. 30. 3. 2014.]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.vkol.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=8e6c0baf-327d-4b70-87a5-1f044d702bb8%40sessionmgr113&hid=1>.
- GATZ, Erwin von: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: Ein biographisches Lexikon*. Berlin: Duncker&Humblot, 1990, 911 s.
- GERVASO, Roberto—MONTANELLI, Indro: *L'Italia del Settecento 1700-1789*. Milano: Rizzoli, 1970, 611 s.
- KETERING, Sharon: *The historical development of Political Clientelism*. The Journal of Interdisciplinary History. [online]. [cit. 26. 4. 2014]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/203895>.
- MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500—1700)*. Praha: NLN, 2004, 1060 s.
- MATZKE, Josef: *Die Olmützer Fürstbischöfe*. Königstein—Taunus: Sudetendeutschen Priesterwerk, 1974, 80 s.
- PARMA, Tomáš: *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*. Brno: Matice moravská, 2011, 635 s.
- PIATTONI, Simona (ed.): *Clientelism, Interests and Democratic Representation. The european experience in historical and comparative perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 240 s.
- REINHARD, M. G. Nickisch: *Die Stilprinzipien in den deutschen Briefstellern des 17. und 18. Jahrhunderts. Mit einer Bibliographie zur Briefschreiblehre (1474—1800)*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1969, 308 s.
- REINHARD, Wolfgang: *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen Römische Oligarchie um 1600*. München: Verlag Ernst Vögel, 1979, 80 s.

- SPÁČILOVÁ, Jana: *Barokní hudba v Olomouci*. In: JAKUBEC, Ondřej—PERŮTKA, Marek: *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620—1780. 3. Historie a kultura*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2011, s. 188-189.
- WATKINS, John: *Toward a New Diplomatic History of Medieval and Early Modern Europe*. *Journal Of Medieval & Early Modern Studies* [online]. [cit. 28. 2. 2014]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.vkol.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=70b77f54-0ce4-4a99-beb0-2af3d8cc5fb1%40sessionmgr4005&vid=7&hid=4109>.
- WURZBACH, Constatnt von: *Biographisches Lexikon des Keiserthums Oesterreich: Enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*. 35. Teil. Wien: K. k. hof- Staats Druckerei, 1876, 372 s.
- ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. Století*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987, 292 s.

RESUMÉ

In the summer of 1714 the olomouc's bishop Wolfgang Hanibal Schrattenbach came to the city of Rome on the Authority of Karel VI., the emperor of the Holy roman Empire. He spend in Rome five years as an envoy of the roman emperor, however the cultural, political and ecclesiastic surroundings of this city didn't offer only the opportunity to create relationships on the official platform. During the period spending in Rome, has created Wolfgang Schrattenbach client relationships. His position as a roman ambassador gave him an authority and also his stylization to the financial nobleman was very attractive. Therefore Schrattenbach has become a patron, who was providing a protection to his clients. This protection was based on financial aid and on protection of private interests. Schrattenbach has also performed as a adviser of his clients and has solved their problems. The Schrattenbach's protection was really extensive and has included also the family of the client. On the base of Italian receive correspondence of the Wolfgang Schrattenbach from the year 1714 to 1719 is possible to understand how did the relationships between patron and client function and in addition is also possible to point to principle of the functioning of early modern society.